

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Rūtos Martišiūtės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Bausmių vykdymo teisės principai ir jų reikšmė
Principles of penitentiary law and their significance**

Vadovė: doc. dr. Andželika Vosyliūtė

Recenzentas: doc. dr. Gintautas Sakalauskas

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojami Bausmių vykdymo kodekse įtvirtinti bendrieji ir specialieji bausmių vykdymo teisės principai ir jų reikšmė, šių principų samprata, problematika, istorinė raida. Darbe analizuojamos doktrinoje pateiktos aktualios nuomonės, vertinama Europos Sąjungos ir tarptautinių teisės aktų reikšmė bausmių vykdymo teisės principų kontekste, įvertinama nacionalinio reguliavimo kokybė. Aptariama nacionalinių teismų, EŽTT praktika, Seimo kontrolieriaus sprendimai dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų.

Pagrindiniai žodžiai: bausmių vykdymo teisės principai, bausmių vykdymo teisės principų pažeidimai, bausmių vykdymo teisė, nuteistų asmenų teisės, kalnimo sąlygos.

This thesis analyses the general and special principles of penitentiary law established by the Penitentiary Code of the Republic of Lithuania, as well as, significance, concept, problems and historical development of these principles. The thesis analyses the relevant opinions presented in the doctrine, assesses the significance of the European Union and international law in the context of the principles of penitentiary law, evaluates the quality of national regulation. The practice of national courts and ECtHR, the decisions of the Seimas Ombudsman regarding violations of the principles of penitentiary law are also discussed.

Keywords: principles of penitentiary law, violations of the principles of penitentiary law, penitentiary law, the rights of imprisoned persons, conditions of imprisonment.

TURINYS

IŽANGA	2
1. BENDRA BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ TEISINĖ CHARAKTERISTIKA	6
1.1. Bausmių vykdymo teisės principų samprata	7
1.2. Bausmių vykdymo teisės principų istorinė raida	9
1.3. Bausmių vykdymo teisės principų rūšys	13
1.3.1. Bendrieji principai:	14
1.3.1.1. Teisėtumo principas (BVK 5 str.)	14
1.3.1.2. Nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principas (BVK 6 str.)	16
1.3.1.3. Humanizmo principas (BVK 7 str.)	18
1.3.2. Specialieji principai:	19
1.3.2.1. Bausmių vykdymo individualizavimo principas (BVK 8 str.) .	20
1.3.2.2. Visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese principas (BVK 8 str.)	22
1.3.2.3. Teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas (BVK 9 str.)	24
2. TARPTAUTINIŲ IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS AKTŲ REIŠMĖ NACIONALINEI TEISĖKŪRAI BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ PRASME	27
2.1. Europos Sąjungos teisės aktų reikšmė nacionalinei teisėkūrai	27
2.2. Tarptautinių teisės aktų reikšmė nacionalinei teisėkūrai	32
3. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI	38
3.1. EŽTT praktika bylose dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų	41
3.2. Lietuvos teismų praktika dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų . . .	44
3.3. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus sprendimai dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų	51
3.4. Bausmių vykdymo teisės principų reikšmė	55
IŠVADOS	58
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	60
SANTRAUKA (lietuvių kalba)	68
SUMMARY (anglų kalba)	69

IŽANGA

Temos aktualumas

Lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis, Lietuvoje vis dar fiksuojamas vienas didžiausių įkalinimų asmenų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų – Lietuvoje 100 tūkstančių gyventojų tenka 220 nuteistųjų (2020 m. sausio 1 d. duomenys), tai yra maždaug dvigubai daugiau negu Europos Sąjungos (toliau – ir ES) vidurkis (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2020, p. 20). Šis skaičius, palyginti su kitų Europos valstybių statistika, kiek įkalinimų asmenų tenka 100 tūkst. gyventojų, yra vienas didžiausių Europoje, nors, kaip teigia specialistai, nusikaltimų statistika Lietuvoje nėra niekuo išskirtinė. [...] Kodėl kasmet vis ilginami įkalinimo bausmių terminai ir taip mažai kalbama apie nusikaltimą padariusio žmogaus integraciją į visuomenę? Ar Lietuvos bausmių sistemoje yra mąstoma apie ilgalaikę perspektyvą (Sakalauskas, 2015b)? Bausmių vykdymo teisė yra tiesiogiai susijusi su nuteistųjų apsauga, o tai yra aktuali ir opi probleminė tema – augant nuteistųjų skaičiui įkalinimo įstaigose kyla nuteistųjų teisių pažeidimų rizika. Nuteistųjų apsaugai ir resocializacijai turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys, kadangi nacionalinėse įkalinimo įstaigose dažnai pasitaiko bausmių vykdymo teisės esminių principų pažeidimų, o nuteistieji nuolat skundžiasi žeminančiomis garbę ir orumą kalinimo sąlygomis – visa tai nesuderinama su pataisos, resocializacijos, integracijos tikslais ir teisingumo siekiu. Bausmių vykdymo teisės sistema, bausmių vykdymo ir kalinimo sąlygų organizavimas yra tobulintina sritis, kurią lemia daugelis įvairių aplinkybių, sąlygų, o taip pat ir valstybės resursai. Vienas veiksmingiausių bausmių vykdymo tobulinimo būdų yra tinkamas nacionalinėje teisėje reglamentuotų bausmių vykdymo teisės principų įgyvendinimas. Šiuo darbu siekiama atkreipti dėmesį į nepakankamą įkalinimo įstaigų finansavimą, standartų neatitinkančias kalinimo sąlygas ir aptarti bausmių vykdymo teisės principų reikšmę bei svarbą bausmių vykdymo procese. Svarbu, kad bausmių vykdymo teisės principai būtų įgyvendinami praktiškai, t. y. būtų pritaikomi ne tik teorijoje, o jais būtų remiamasi be išimčių visoje bausmių sistemoje su tikslu pasiekti modernių ir pažangių pokyčių dabartinėje įkalinimo sistemoje. Taigi, būtina skirti didesnę dėmesį nuteistųjų teisių užtikrinimui bei supažindinti visuomenę su bausmių vykdymo teisės principų svarba ir reikšme nuteistųjų resocializacijai. Taip pat aktualu siekti bausmių vykdymo teisės principus plačiau analizuoti nacionalinėje teisėkūroje, doktrinoje, remtis reikšmingais tarptautinės teisės aktų reikalavimais ne tik teoriniu, bet ir praktiniu aspektu. Kalbant apie aktualijas nagrinėjama tema pažymėtina, jog 2019 m. liepos 1 d. buvo uždarytas Lukiškių tardymo izoliatorius-kalėjimas, kuriame kalėjusiems nuteistiesiems buvo išmokėta daug

kompensacijų už blogas kalinimo sąlygas. Viena vertus, šio pastato nebenaudojimas kalėjimo funkcijai vertintinas teigiamai, tačiau skubotas šios įstaigos uždarymas sukėlė kitas dvi problemas: a) dar didesnę kalinimo vietų trūkumą, pabloginant sąlygas kalinamiems asmenims (Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, 2019 cituota Jurevičiūtė *et al.*, 2020, p. 104), ir b) žmogaus teisių pažeidimus beatodairiškai perkeltiant kalinius, nesirūpinant jų adaptacija ir nutraukiant vykdytą socialinę reabilitaciją bei socialinius ryšius (Europos Komisija, 2017 cituota Jurevičiūtė *et al.*, 2020, p. 104).

Darbo tikslas

Darbo tikslas yra atskleisti bendrą bausmių vykdymo teisės principų teisinę charakteristiką apibrėžiant bausmių vykdymo teisės principų sampratą, aprašant šių principų istorinę raidą, išskiriant bendruosius bei specialiuosius principus bei ištiriant atskirų principų ypatumus. Šiuo darbu taip pat siekiama įvertinti nacionalinio reguliavimo kokybę aptariant Europos Sąjungos teisės aktus ir tarptautinius teisės aktus bausmių vykdymo teisės principų prasme. Šiame darbe bus nagrinėjami ne tik teoriniai, bet ir praktiniai bausmių vykdymo teisės principų aspektai pasitelkiant reikšmingą nacionalinių teismų bei Europos žmogaus teisių teismo (toliau – ir EŽTT) praktiką, taip pat ir aktualius Seimo kontrolieriaus sprendimus dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų.

Darbo uždaviniai

Šio darbo uždaviniai: Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse (toliau – ir BVK) įtvirtintų bendrųjų ir specialiųjų bausmių vykdymo teisės principų ir jų reikšmės analizė, bausmių vykdymo teisės principų sampratos, šio instituto problematikos analizė. Taip pat reikšmingas šio darbo uždavinys – aptarti ir išanalizuoti bausmių vykdymo teisės principų istorinę raidą. Šie uždaviniai bus pasiekti analizuojant doktrinoje pateiktas nuomones dėl principų reikšmės ir sampratos bei analizuojant šių principų įgyvendinimą vykdant bausmes. Kitas darbo uždavinys – reikšmingiausių Europos Sąjungos ir tarptautinių teisės aktų, susijusių su bausmių vykdymo teisės principais, išskyrimas ir analizė, nacionalinio reguliavimo sąsajų su šiais teisės aktais įvertinimas. Darbe bus siekiama išskirti esminius bausmių vykdymo teisės principų teorinius ir praktinius aspektus remiantis nacionalinių teismų, EŽTT praktika bei Seimo kontrolieriaus sprendimais dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų, teisės aktais, bei specialiąja literatūra.

Tyrimo objektas

Šiame darbe bus analizuojami konkretūs bausmių vykdymo teisės principai, analizuojama kiekvieno iš šių principų reikšmė bei šių principų reikšmė bendrai. Didžiausias dėmesys bus skiriamas BVK įtvirtintų bendrųjų ir specialiųjų bausmių vykdymo teisės principų analizei. Bausmių vykdymo teisės principų teoriniai ir praktiniai aspektai, taip pat konkretūs bausmių vykdymo teisės principų pažeidimai bus apžvelgiami remiantis nacionalinių teismų, EŽTT bei Seimo kontrolieriaus sprendimų praktika, doktrina, specialiąja literatūra, aktualiomis apžvalgomis, nacionaline teisėkūra, Europos Sąjungos ir tarptautiniais teisės aktais.

Tyrimo metodai

Šiame darbe bus naudojamas aprašomasis metodas, kurio pagalba bus siekiama atskleisti bendrą bausmių vykdymo teisės principų teisinę charakteristiką, apibrėžti ir išsiaiškinti bausmių vykdymo teisės principų sampratą ir esmę, aprašyti bausmių vykdymo teisės principų istorinę raidą, bei išskirti bendruosius bei specialiuosius principus. Darbe bus pasitelkiamas ir analizės metodas, kuris padės ištirti konkrečių principų ypatumus. Aiškinimo ir analizės metodai padės atskleisti teorinius bei praktinius bausmių vykdymo teisės principų aspektus, šio instituto problematiką, atskleisti Europos Sąjungos ir tarptautinių teisės aktų reikšmę bausmių vykdymo teisės principų kontekste. Darbe taip pat bus naudojami lyginamasis bei sisteminis metodai, kurie padės sistemiškai ištirti, atriboti bei aptarti konkrečius bausmių vykdymo teisės principus ir jų pažeidimų pasireiškimus. Siekiant apibendrinti darbo išvadas bus naudojamas ir indukcinis metodas.

Darbo originalumas

Apibūdinant darbo originalumą vertėtų paminėti, jog remiantis Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2019 metų Veiklos ataskaita, 2019 m. buvo dažnai kreipiamasi į teismus dėl žalos, atsiradusios dėl netinkamų kalinimo sąlygų, [...]. Nors daugiau nei pusė laisvės atėmimo vietų vis dar neatitinka šiuolaikinių reikalavimų, situacija palaipsniui gerėja. Ateityje bus siekiama skirti investicijas į kalinimo įstaigų pertvarkai, kad būtų užtikrinamas čia laikomų asmenų ir visuomenės saugumas, veiksmingiau vyktų resocializacijos procesas. Jau keletą metų mažėja išmokos dėl prastų kalinimo sąlygų pagal Lietuvos teismų ir EŽTT sprendimus. 2019 m. 787 asmenims dėl netinkamų kalinimo sąlygų išmokėta 466 tūkst. eurų (2018 m. – 750 tūkst. eurų, 2017 m. – 850 tūkst. eurų, 2016 m. – 1 358 tūkst. eurų) (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2020, p. 2–21). 2018 m. Teisingumo ministerija skelbė: iki šiol uždara sistemą siekiame pertvarkyti į modernią,

skaidrią, atvirą visuomenei ir daugiau dėmesio skirti nuteistųjų resocializacijai, kadangi dešimtmečius nebuvo sprendžiamos prastų kalnimo sąlygų [...] problemos (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2019, p. 2). Pastebėtina, jog nuteistųjų teisių užtikrinimo problematika yra aktuali ne tik nuteistiesiems, bet ir visuomenei, be kita ko, bausmių vykdymo teisės principų ir jų reikšmės analizė taip pat yra ne mažiau svarbi tema teisės teorijai ir praktikai. Įvertinus panašiomis temomis rengtus magistro darbus, pažymėtina, jog šis magistro darbas turėtų išsiskirti iš kitų bausmių vykdymo teisės principus nagrinėjančių magistro darbų plačiu savo turiniu bei bausmių vykdymo teisės principų aptarimu ne tik iš teorinės, bet ir iš praktinės perspektyvos. Šiuo darbu bus siekiama aptarti bausmių vykdymo teisės principų reikšmę ir problematiką, teorinius aspektus bei įvertinti praktinį nuteistųjų teisių įgyvendinimą Lietuvoje.

Svarbiausi šaltiniai

Šiame darbe bus remiamasi BVK ir kitais aktualiais bausmių vykdymui nacionaliniais teisės aktais. Kiti svarbūs šaltiniai – nacionalinės teisės doktrina, kadangi doktrinoje pateikiama specifinių bei probleminių teisinių klausimų analizė ir prieštaringos nuomonės aktualiais teoriniais bei praktiniais klausimais. Kaip šaltiniai bus naudojami: specialioji literatūra, nacionalinių teismų, EŽTT praktika, aktualūs Seimo kontrolieriaus sprendimai, Europos Sąjungos ir tarptautiniai teisės aktai. Minėta teismų praktika bus reikalinga siekiant atskleisti praktinius bausmių vykdymo teisės principų aspektus bei šio instituto problematiką.

1. BENDRA BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ TEISINĖ CHARAKTERISTIKA

Kaip numatyta BVK 1 str. 1 ir 2 d., Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymai nustato bausmių vykdymo ir atlikimo tvarką, sąlygas ir principus. Įstatymų paskirtis – nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Taigi, viena iš bausmių vykdymo teisės paskirčių yra reglamentuoti visų bausmių, nustatytų baudžiamuosiuose įstatymuose, vykdymo principus. Remiantis konstituciniais principais, bausmių vykdymo teisė turi reglamentuoti teisinę nuteistųjų padėtį (teises, laisves ir pareigas) bausmės atlikimo metu, taip pat bausmes vykdančių institucijų, įstaigų, pareigūnų bei valstybės įgaliotų asmenų kompetenciją bausmių vykdymo metu (Švedas, 2004, p. 25). Baudžiamosios teisės uždavinys yra subsidiarinė teisinių gėrių apsauga. [...] Viena iš priemonių tam yra bausmė, kurią sudaro skirtingos jos įgyvendinimo pakopos – bausmės grėsmė, taikymas ir vykdymas. Baudžiamoji teisė yra „aštriausias valstybės ginklas“, jis negali „būti naudojamas bet koku būdu ir bet kokia apimtimi“ (Sakalauskas, 2017, p. 16). Taigi, bausmių vykdymo teisei yra būdingi tam tikri principai, reglamentuojantys nuteistųjų teises ir pareigas bei bausmes vykdančių subjektų veikimo sąlygas ir tvarką.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujas Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, kuris įgyvendina baudžiamosios politikos švelninimo tendencijas. Kaip vienas iš baudžiamosios politikos švelninimo aspektų nurodytas ir bausmės atlikimo sąlygų gerinimas (Šakalienė *et al.*, 2004, p. 34). Bausmių vykdymo įstatymų paskirtis („nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis“) nustatoma visų bausmių vykdymui, todėl ji labai svarbi, nors šios nuostatos turinio analizei Lietuvos bausmių vykdymo teisės moksle ir skiriama labai nedaug dėmesio (Sakalauskas, 2020, p. 27). Taigi, vykdamas bausmes turėtų dominuoti socializacijos arba resocializacijos idėja, kuri konstitucine teisine prasme išplaukia iš reikalavimo gerbti žmogaus orumą ir iš socialinės valstybės principo (Sakalauskas, 2017, p. 19). Vis dėlto nors BVK įtvirtintos nuostatos patvirtina bausmių vykdymo politikos humanizavimą, jos įgyvendinimas nėra nuoseklus ir kai kuriais atvejais gali būti tik deklaratyvus pobūdžio (Šakalienė *et al.*, 2004, p. 34).

Esminiai bausmių vykdymo teisės principai įtvirtinti BVK 5–9 straipsniuose. Šie principai prisideda prie nuteistųjų nukreipimo teisinga linkme. Kai jais vadovaujamosi kompleksiskai, šie principai padeda pasiekti geresnių nuteistųjų pataisymo rezultatų. Kitaip

tariant, bausmių vykdymo teisės principai – tai bausmių vykdymo politikos principai (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 61). Taigi, galima daryti išvadą, jog viena iš priemonių baudžiamajai politikai švelninti yra bausmių vykdymo teisės principų laikymasis vykdant bausmes.

1.1. Bausmių vykdymo teisės principų samprata

Teisės principas doktrininis požiūriu yra ganėtinai aiški kategorija, [...] vartodami sąvoką principas siekiame pabrėžti, kad principu suformuluota nuostata yra esminė, nulemianti visas kitas procedūras (Lastauskienė, 2012, p. 47). Teisės principai apibūdinami kaip teisės pagrindas, jos pamatinės nuostatos, vadovaujantieji pradai. [...] „Tarptautinių žodžių žodyne“ principas apibūdinamas taip: „1. įsitikinimas, lemiantis žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas; 2. pagrindinė kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys; 3. svarbiausioji kurios nors organizacijos (partijos, sąjungos, valstybės, žinybos) struktūros arba veiklos taisyklė; 4. pagrindinė kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybė“ (Kinderys, 2001 cituotas Jankauskas, 2004, p. 18–19). Taigi, teisės principai yra tam tikros esminės nuostatos, kreipiančios norminių teisinių reguliavimą tam tikra linkme ir reguliuojančios pagrindines konkrečios srities veikimo sąlygas.

Teisės principas – teisiškai reikšmingą elgesį aprašanti nuostata, elgesio modelis, kuris turi tikslą (išreikšti ir apsaugoti tam tikrą vertybę) ir sumodeliuotą to tikslo siekti padedantį elgesį (Lastauskienė, 2012, p. 47). Taigi bendriausia prasme principai yra tas pagrindas, šaltinis arba pirmasis pradai, kuris [...] kreipia kitų reiškinių turinį [...]. Remiantis bendruoju principo apibrėžimu, teisės principai aiškintini kaip teisės ir visos teisinės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis turėtų būti grindžiami kiti teisiniai reiškiniai. Daugelis autorių panašiai apibrėžia teisės principų sąvoką: tai yra pamatinės itin bendro pobūdžio nuostatos, pagrindinės teisinės idėjos, kreipiantieji pradai, kuriuose įkūnyti tipiškesni teisės bruožai, teisės esmė, kurie daro įtakos kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai (Jankauskas, 2004, p. 19–20). Trumpai tariant, teisės principai daro esminę įtaką kitiems teisės šaltiniams, jų aiškinimui bei pritaikymui praktikoje.

Bausmių vykdymo (penitencinė) teisė – viešosios teisės šaka, apimanti teisės normas, kurios nustato kriminalinių bausmių vykdymo bei atlikimo tvarką, sąlygas ir principus. [...] Bausmių vykdymo teisė nustato bausmes vykdančių valstybės institucijų sistemą, jų kompetenciją, reglamentuoja procesines bausmių vykdymo taisykles, režimą, sąlygas,

bausmių atlikimo pasibaigimo pagrindus ir tvarką, apibrėžia nuteistųjų teisinę padėtį, jų pataisymo ir perauklėjimo priemonės, visuomenės prisidėjimo prie nuteistųjų pataisymo ir perauklėjimo formas, pagalbos asmenims, atlikusiems bausmę, teikimo tvarką, sąlygas ir kita. Bausmių vykdymo teisė remiasi teisėtumo, nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus, humanizmo, bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese, teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principais (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021). Taigi, bausmių vykdymo teisė reguliuoja bausmių vykdymo tvarką, o šios teisės šakos pamatinės nuostatos – BVK įtvirtinti bausmių vykdymo teisės principai.

Bausmių už nusikalstamą elgesį taikymas remiasi tam tikra teorija, kertiniais principais, kurie, viena vertus, yra šiuolaikinės teisinės, demokratinės ir socialinės valstybės idėjos išraiška ir atspindys, tam tikro mąstymo ir idėjų padarinys, kita vertus, jis remiasi arba privalo remtis ir mokslinių kriminologinių tyrimų rezultatais, kurie leidžia, skatina ir verčia ieškoti racionalumu ir realiu poveikiu pagrįstų baudimo priemonių (Sakalauskas, 2017, p. 7). Bausmių vykdymo teisės principai – tai objektyvių visuomenės raidos dėsningumų sąlygotos pagrindinės idėjos, pradai, išreiškiantys bausmių vykdymo teisės normų esmę ir valstybės politikos nuostatas reguliuojant bausmių vykdymo visuomeninius santykius (Švedas, 2003, p. 50). Taigi, bausmių vykdymo teisės principai paveikia ir nulemia bausmių vykdymo teisės normų reikšmės suvokimą ir taikymą bei bausmių vykdymo politikos kryptį.

BVK 10 str. 1 d. nurodo, kad bausmes atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas Lietuvos Respublikos piliečiams įstatymų nustatytas teises, laisves ir pareigas su apribojimais, kuriuos numato Lietuvos Respublikos įstatymai ir teismo nuosprendis (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Nors Lietuvos penitencinė sistema patyrė didelių reformų, užtikrinant tinkamą nuteistųjų asmenų teisių įgyvendinimą kyla nemažai problemų, visų pirma susijusių su laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygų gerinimu (Šakalienė *et al.*, 2004, p. 34). Atsižvelgiant į tai, kad laisvės atėmimo vietos Lietuvoje neatitinka esminių reikalavimų, pažymėtina, jog jų būklė galimai sudaro prielaidas bausmių vykdymo teisės principų pažeidimams atsirasti. Turint omenyje, kad bausmių vykdymo principai yra esminės, pamatinės bausmių vykdymą koordinuojančios nuostatos, labai svarbu, kad šie principai būtų tinkamai reglamentuoti bei pilnai įgyvendinami.

1.2. Bausmių vykdymo teisės principų istorinė raida

Siekiant geriau suprasti bausmių vykdymo teisės principų sampratą, reikšmę ir įtaką teisinei sistemai, privalu panagrinėti bausmių vykdymo teisės principų istorinę plėtotę, paanalizuoti šių principų įsigalėjimo teisinėje sistemoje ištakas.

Valstybė, formuodama baudžiamąją politiką¹, remiasi tam tikra bausmės teorija. Seniausia yra atpildo teorija, kilusi iš ikivalstybiniu laikotarpiu egzistavusio keršto. XVIII a. pab. – XIX a. atsirado kitos bausmės teorijos: įbauginimo, galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo. XIX a. pab. – XX a. pr. biologinės nusikalstamumo prigimties teorijos (antropologinė teisės mokykla) šalininkai (C. Lombroso, E. Ferri, Rafaelio Garofalo) kaip bausmę siūlė kastraciją, sterilizaciją, galūnių amputaciją, deportaciją, mirties bausmes, kurias įtvirtino Danijos, Norvegijos, Suomijos, Vokietijos (kastraciją), JAV, Meksikos, Šveicarijos (sterilizaciją) baudžiamieji įstatymai. Nepasiteisinus teorijos išvadoms šias bausmes pakeitė ilgalaikis laisvės atėmimas (laisvės atėmimo bausmė) ir įkalinimas iki gyvos galvos. XIX a. pab. – XX a. pr. atsirado bausmės kaip reabilitacijos teorija, bausmę pradėta traktuoti kaip priemonę nusikaltėliui perauklėti. Ekonomiškai stiprios valstybės (Danija, Olandija, Švedija, Vokietija, Norvegija, Didžiojoje Britanijoje – Škotija) taiko psichologinę terapiją, profesinį parengimą, auklėjimą. Daugelyje valstybių (Didžiojoje Britanijoje – Anglijoje, Airijoje, JAV, Indijoje, Zambijoje) bausmių sistema sudaro: mirties bausmė arba įkalinimas iki gyvos galvos, laisvės atėmimas, probacija, konfiskacija (turto ar nusikaltimo įrankių). Prancūzijos (ir jos buvusių kolonijų) baudžiamasis kodeksas numato 3 skirtingas bausmių sistemas – kriminalines bausmes (katorga, įkalinimas), pataisos priemonės (laisvės atėmimas, laikinas kai kurių teisių apribojimas, bauda) ir nuobaudas (asmens areštas, turto konfiskacija, bauda) (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021). Taigi, bausmių vykdymo politikai bausmės teorijų vystymasis visuomenėse darė esminę įtaką ir lėmė tam tikrų principų atsiradimą bei įsitvirtinimą skirtingų valstybių teisinėse sistemose.

Kaip teisės šaka bausmių vykdymo teisė pradėjo formuotis XVIII a. pab. – XIX a. pr. Vakarų Europoje (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021). Kalėjimų sistema dabartine prasme pradėjo formuotis XIII a. antrojoje pusėje. Dėl renesanso, humanizmo idėjų įtakos įvairiose valstybėse pradėta reformuoti laisvės atėmimo vietas (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 495). 1840–1844 m. Norfolko katorgos kalėjime (Australija) pirmą kartą buvo pritaikyta

---

¹ Baudžiamosios politikos viena iš sudedamųjų dalių gali būti laikoma [...] ir bausmių vykdymo politika (Sakalauskas, 2012a, p. 10–20).

vadinamoji angliškoji progresyvioji kalnimo sistema. Pagal ją kaliniai buvo skirstomi į 3 grupes: nuteisti pirmą kartą; nuteisti pirmą kartą, bet jau pasižymėję blogu elgesiu, ir nuteisti ne pirmą kartą už nesunkius nusikaltimus; recidyvistai, už sunkius nusikaltimus nuteisti ar pažeidę lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų reikalavimus asmenys. [...] XIX amžiaus 2 pusėje progresyvioji kalnimo sistema paplito Airijoje, JAV. Airijoje angliškoji progresyvioji kalnimo sistema buvo modifikuota. [...] XX a. pr. progresyvioji kalnimo sistema išpopuliarėjo Europoje, pvz., Italija įteisino progresyviają kalnimo sistemą 1930 m., Vokietija – 1933 m., Latvija – 1936 m. 1934 m. progresyvioji kalnimo sistema buvo įdiegta Japonijoje. Lietuvoje 1932 m. įvesta progresyvioji kalnimo sistema, kuri praktiškai nebuvo įgyvendinta – įkalnimo sistemos reforma nutrūko prasidėjus SSRS okupacijai. Galiojančiame BVK įtvirtintos lygtinio paleidimo sąlygos taip pat grindžiamos progresyvaus bausmių atlikimo principu (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021). Taigi, progresyvosios kalnimo sistemos plėtojimas ir istorinė raida nulėmė progresyvaus bausmių atlikimo principo išskyrimą – tai puikus pavyzdys, kad kalnimo sistemų raida tiesiogiai veikė bausmių vykdymo teisės principų vystymąsi.

Kaip rodo TSRS istorija, ypač 1937–1953 m. laikotarpis, teisės principai buvo ignoruojami, o tai visuomenei padaro didelę moralinę žalą, pažeidžia žmogaus teises ir laisves visose visuomeninių santykių srityse. Principų nesilaikymas teisėkūroje ir taikant įstatymus turėjo visuomenei tragiškų padarinių. Socialinio teisingumo, humanizmo ir teisėtumo principų pažeidimas kriminalinės justicijos institucijų veikloje, aiškiai neadekvačių padarytomis nusikalstamoms veikoms bausmių skyrimas ir neteisingas jų dydžių nustatymas, žiaurus elgesys su nuteistaisiais iškreipė moralines vertybes visuomenėje ir paskatino žiaurumą žmonių santykiuose (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 53). Sovietų Sąjungos bausmių vykdymo teisė (ir ypač Pataisos darbų kodeksas) pasižymėjo deklaratyvumu, nes daugumą esminių bausmių vykdymo ir atlikimo klausimų reglamentavo vidaus reikalų ministro įsakymai (Švedas, 2003, p. 7). Baudžiamosios politikos tradicijai Lietuvoje didžiulę įtaką tebedaro buvę sovietinės okupacijos metai, anuomet vyravusi baudimo ideologija (Sakalauskas, 2012a, p. 20). Lietuvai jau paskelbus nepriklausomybę, pataisos įstaigose dar kurį laiką buvo taikomi TSRS laikotarpiu priimti teisės aktai, į nuteistus bei suimtus asmenis buvo žiūrima pagal tarybiniais laikais įsigaliojusius stereotipus, [...] todėl bendros įkalintų asmenų laikymo sąlygos pirmuosius kelerius Lietuvos nepriklausomybės metus neatitiko daugumos Europoje priimtų standartų (Malevski, 2014, p. 118). Nekyla abejonių, kad Lietuvos visuomenės moralinis ir teisinis mentalitetas buvo stipriai paveiktas sovietinės okupacijos metais. Šis palikimas tebedaro

milžinišką įtaką visuomenės požiūriui į baudžiamąją politiką, bausmės tikslus ir bausmių vykdymo tvarką.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, [...] ilgainiui numatyta pagerinti nuteistųjų gyvenimo sąlygas, kad jos atitiktų tarptautines Tipines minimalias elgesio su kaliniais taisykles (Tipinės minimalios elgesio su nuteistaisiais..., 1991 cituotas Dermontas, 2001, p. 167) ir Europos kalėjimų taisykles; išplėstos nuteistųjų teisės [...], suteikta teisė kreiptis į EŽTT. [...] Atsivėrus langui į Vakarų, tarpininkaujant ES, sustiprėjo ryšiai su Skandinavijos šalių penitencinėmis sistemomis [...] (Dermontas, 2001, p. 167–168). 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę, viena iš dinamiškiausiai besivystančių teisės šakų buvo bausmių vykdymo teisė. [...] Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – ir Konstitucija) įtvirtino įstatymo viršenybės, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir pan. esminius principus. Šie konstituciniai principai reikalavo iš esmės peržiūrėti kai kurių bausmių vykdymo aspektų teisinį reglamentavimą, nustatyti bausmes vykdančių institucijų ir pareigūnų kompetenciją bei teisinę padėtį ir t. t. Kita vertus, didelę įtaką bausmių vykdymui darė ir pasikeitimai visuomenės gyvenime, rinkos ekonomika, Lietuvos tarptautiniai santykiai ir narystė tarptautinėse organizacijose, tarptautinė teisė. Šie veiksniai ne tik skatino bausmių vykdymo teisės raidą, bet ir pagrindė bausmių vykdymo sistemos esminės reformos būtinybę. 1998 metais Seimas patvirtino Teisinės sistemos reformos metmenis, kurių viena sudedamųjų dalių buvo ir principinis teisinės bei organizacinės bausmių vykdymo sistemos reformos apibūdinimas. Teisinę bausmių vykdymo sistemos reformos dalį nuosekliai užbaigė Seimo 2002 metais priimtas ir nuo 2003 metų gegužės 1 dienos įsigaliojęs Bausmių vykdymo kodeksas (Švedas, 2003, p. 7). Pažymėtina, kad demokratinės idėjos ir tikslas tobulėti tarptautiniais aspektais nulėmė bausmių vykdymo teisės reformavimą ir neabėjotinai atvėrė kelius pasisemti gerosios praktikos pavyzdžių iš užsienio valstybių bei juos įgyvendinti Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje.

2008 m. Lietuvą pasiekusi pasaulinė ekonomikos krizė (Kūris, 2015, p. 1) turėjo tam tikrą poveikį ir kalnimo sąlygoms Lietuvoje. [...] Pažymėtina, kad ekonomikos krizė ir riboti ištekliai nelaikomi teisės į tinkamas kalnimo sąlygas, kaip ir kitų pilietinių ir politinių teisių kategorijai priskiriamų teisių, neužtikrinimo pateisinimu. Teisės į tinkamas kalnimo sąlygas užtikrinimo Lietuvoje veiklai per krizę finansavimas buvo sumažintas, o kalinių skaičius tuo metu didėjo. Todėl užklupus ir tebetrunkant ekonomikos krizei valstybė turėjo siekti priimti tokius sprendimus ir rasti tokius veiklos būdus, kurie užtikrintų, kad sumažėjusių išteklių ar sulėtėjusio finansavimo sąlygomis būtų išlaikytas bent minimalus reikalaujamas teisės į tinkamas kalnimo sąlygas apsaugos lygis. [...]

Siekiant išvengti žmogaus teisių pažeidimų, buvo numatyta gerinti laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų buitines sąlygas, tačiau nedidinant finansinės naštos valstybei ir nepaneigiant paties bausmės principo. [...] Vyriausybė tobulino ir teisės aktų projektų, teisės aktų stebėsenos atitikties žmogaus teisių aspektu vertinimo mechanizmus. [...] Į Vyriausybės parengtą Teisėkūros pagrindų įstatymo projektą buvo įtrauktas ir reikalavimas, kad rengiant visų teisės aktų projektus būtų įvertinta jų atitiktis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai (toliau – ir EŽTK), įskaitant EŽTT praktiką (t. y. jurisprudenciją) (Kūris, 2015, p. 437–439).

Pokriziniu laikotarpiu bausmių vykdymo sistema Lietuvoje funkcionavo ypač sudėtingomis politinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, kurios lemė didėjančią infliaciją, nedarbą, gyventojų gyvenimo lygio nuosmukį. Visi šie procesai tiesiogiai matomi įkalinimo institucijų veikloje. Pastaraisiais metais visuomenėje pabrėžiamas socialinio teisingumo principas reikalauja iš įkalinimo įstaigų daugiau dėmesio skirti laisvės atėmimo procedūroms, kurios, be abejo, turi vykti laikantis teisėtumo, griežtų žmogaus teisių laikymosi, humaniško elgesio su nuteistaisiais principų. Siekiant šių tikslų, pamažu rekonstruojamos įstaigos, diegiamos šiuolaikinės saugos sistemos. Vieni iš svarbiausių įkalinimo įstaigų tikslų – sudaryti normalias laikymo sąlygas nuteistiesiems laisvės atėmimu; pašalinti sąlygas, leidžiančias formuotis subkultūrai tarp nuteistųjų; organizuoti socialinę reabilitaciją. Paminėtini šie pagrindiniai socialinės reabilitacijos tikslai: padėti nuteistiesiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis; išmokyti nuteistuosius gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis; sudaryti sąlygas nuteistiesiems po bausmės atlikimo reintegrotis į visuomenę (Dobryninas *et al.*, 2012, p. 127).

Mūsų posovietinėje visuomenėje vis dar įsigalėjęs suvokimas, jog geriausias būdas nusikalstamumui mažinti yra griežtos bausmės, o įkalinimas – veiksmingiausia priemonė (Sakalauskas, 2015b). Vis dėlto vieni baudžiamąją ir bausmių vykdymo politiką Lietuvoje galėtų drąsiai apibūdinti kaip itin griežtą, orientuotą daugiau į atskirtį nei į integraciją ir rastų daug pavyzdžių šiam teiginiui pagrįsti, o kiti galėtų pabrėžti šios politikos liberalizavimo bei švelnėjimo pavyzdžius, nebaustinumą ir vėlgi tam tikra prasme būtų teisūs (Sakalauskas, 2012a, p. 20). Vis dėlto situacija tokia, kad Lietuvos kalėjimai yra perpildyti, kalinių gyvenimo sąlygos yra pasibaisėtinos, o Lietuva viena po kitos pralaimi bylas EŽTT ir nacionaliniuose teismuose (Sakalauskas, 2015b). Nors krizė neabejotinai sulėtino po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo atsigavusį nuteistųjų teisių užtikrinimo procesą, vis dėlto reikėtų paminėti, jog nuteistųjų teisių aktualizavimas, bausmių vykdymo teisės principų realus laikymasis ir pritaikymas praktikoje pamažu tampa vis labiau

akcentuojamas, pabrėžiama šių principų svarba ir reikšmė ne tik nuteistiesiems, bet ir visuomenei.

1.3. Bausmių vykdymo teisės principų rūšys

Visi bausmių vykdymo teisės principai pagal veikimo sritį gali būti skirstomi į bendruosius, būdingus visoms teisės šakoms, specialiuosius (šakinius), būdingus tik bausmių vykdymo teisei, ir instituto, būdingus tik bausmių vykdymo teisės institutui, pvz., probacijai. Bendrieji, specialieji ir instituto bausmių vykdymo principai yra tarpusavyje susiję ir sudaro bendrą sistemą. Prie bendrųjų bausmių vykdymo principų, remiantis BVK, priskiriami teisėtumo, humanizmo ir nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principai (Švedas, 2013, p. 106).

Papildomai pažymėtina, jog instituto bausmių vykdymo principus nustato ir reglamentuoja Probacijos įstatymo 4 str. (Švedas, 2013, p. 107), kurio 1 d. įtvirtintas probacijos tikslas (užtikrinti veiksmingą probuojamųjų resocializaciją ir mažinti jų nusikalstamų veikų recidyvą), o 2 d. įvardinti principai, kuriais grindžiamas probacijos vykdymas: 1) probuojamojo resocializacijos ir visuomenės saugumo pusiausvyros – probuojamojo priežiūra turi būti pagrįsta racionalia pusiausvyra tarp probuojamojo resocializacijos interesų ir visuomenės saugumo užtikrinimo poreikių; 2) probacijos priemonių individualizavimo – turi būti atsižvelgiama į probuojamojo asmenybę, elgesį probacijos vykdymo metu, rizikos vertinimo rezultatus ir kitas asmens resocializacijai svarbias aplinkybes; 3) pagarbos žmogaus teisėms, minimalios intervencijos ir proporcingumo – proporcingų ir veiksmingų priemonių taikymas probuojamajam pataisos procese neapribojant jo teisių ir laisvių, jei tai nėra pagrįsta ir būtina probacijos tikslui pasiekti; 4) bendradarbiavimo, subsidiarumo ir savanorystės skatinimo – į probacijos veiklą aktyviau įtraukiamos valstybės, savivaldybių institucijos ir įstaigos, organizacijos, patikimi savanoriai ir kuriami bendradarbiavimo ryšiai; 5) atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo – probacijos vykdymo metu taikomos atkuriamojo pobūdžio priemonės, kuriomis užtikrinamas nukentėjusio asmens ir probuojamojo sutaikinimas ir tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas, 2012). Galiausiai paminėtina, jog Probacijos įstatymo 4 str. 3 d. nurodoma, jog probacijos vykdymas taip pat grindžiamas BVK nustatytais principais.

1.3.1. Bendrieji principai:

1.3.1.1. Teisėtumo principas (BVK 5 str.)

Teisėtumo principas įtvirtintas BVK 5 str., kurio 1 d. numato: bausmės vykdymo pagrindas yra tik įsiteisėjęs apkaltinamasis Lietuvos Respublikos teismo nuosprendis. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ir Lietuvos Respublikos įstatymų numatytais atvejais bausmės vykdymo pagrindu yra užsienio valstybės teismo arba tarptautinės teisminės institucijos įsiteisėjęs apkaltinamasis nuosprendis (sprendimas). Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 29 str., nuosprendis yra: pirmosios instancijos teismo teisiama jame posėdyje priimtas dokumentas, kuriuo kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu [...]; dokumentas, kuriuo apeliacinės instancijos teismas pakeičia arba panaikina pirmosios instancijos teismo nuosprendį; dokumentas, kuriuo pirmosios instancijos ar apeliacinės instancijos teismas nutraukia bylą. Nuosprendžiu laikomas ir teismo baudžiamasis įsakymas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2003). Taigi, baudžiamojoje teisėje atsakomybę įgyvendina [...] tik teismas (Vansevičius, 2000, p. 226–229), o teisėtumo ir pagrįstumo reikalavimas yra taikomas kiekvienam teismo sprendimui (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021).

Kaip numatyta BVK 5 str. 2 d., nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Teisėtumas – valstybės vienas svarbiausių principų, reiškiantis reikalavimą visiems teisės subjektams tiksliai ir nenukrypstamai įgyvendinti teisės normas. [...] Teisėtumas susijęs su teisingumu², [...] todėl teisėtumas demokratinėje valstybėje neprieštarauja teisingumui, pvz., teisėtu laikomas ne bet koks įstatymas, o tik tas, kuris nepažeidžia žmogaus pagrindinių teisių ir laisvių (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021). Bausmių vykdymo teisėje teisėtumo principas išreikštas įstatymo, reguliuojančio bausmės vykdymą, viršenybe ir prioritetu prieš kitus teisės aktus, reguliuojančius visuomeninius santykius minėtoje srityje. [...] Įstatymai turi būti aiškiai ir tiksliai išdėstyti, nekeliantys dvejonų dėl jų prasmės bei skirti visuomenės interesams užtikrinti, o ne prieštarauti jiems. Nekokybiškai parengtas įstatymas, prieštaravimai, įstatymų spragos gali sudaryti palankią dirvą piktnaudžiauti jais (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 54). Taigi, darytina išvada, jog nėra atsakomybės be įstatymo, o nuteistų asmenų teisės, laisvės ir pareigos reguliuoti gali taip pat tik įstatymas.

---

² Teisingumas, justicija (lot. *justitia* – teisingumas) – valstybinių teismo institucijų veikla įstatymų nustatyta tvarka nagrinėjant bylas ir priimant procesinius sprendimus (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021).

BVK 5 str. 3 d. numato: nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga; bausmės vykdymo institucija arba pareigūnas gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis; įstatymų nustatytus reikalavimus pažeidę pareigūnai atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Pažymėtina, jog bendrieji draudimai tiesiogiai negali sukelti teisinių padarinių (Vansevičius, 2000, p. 201). Teisėtumo principas teisėkūroje gali būti įgyvendinamas nustatant: a) konkretų draudimą; b) konkrečią pareigą; c) bendro pobūdžio pareigą (arba draudimą). [...] Poįstatyminiais teisės aktais negalima savarankiškai nustatyti naujų arba papildomų nuteistų asmenų teisių ar laisvių apribojimų bei specialių pareigų – išimtinė poįstatyminių aktų paskirtis yra (Švedas, 2013, p. 111) nustatyti įstatymuose numatytų nuteistųjų teisių ir laisvių apribojimo bei pareigų realizavimo tvarką (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Taigi, teisėtumo principas reikalauja konkretumo (Vansevičius, 2000, p. 201), o nuteistojo elgesį varžantis draudimas arba pareiga privalo būti nustatyti įstatymuose.

Kaip nurodyta BVK 5 str. 4 d., bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos teisėtumo priežiūrą atlieka Lietuvos Respublikos teismai, prokurorai, Seimo skiriami kontrolieriai, Teisingumo ministerija ir kitos valstybės institucijos pagal Lietuvos Respublikos įstatymus (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Teisėtumo principas nulemia ir bausmės vykdančių institucijų, įstaigų ir pareigūnų atsakomybę. Įstatymų reikalavimus pažeidę pareigūnai gali būti patraukti drausminėn, administracinėn arba baudžiamojon atsakomybėn (Švedas, 2004, p. 41).

Teisėtumo principas išreiškia humanišką vyraujančios pasaulėžiūros turinį, visuomeninės sistemos prigimtį, jos nuostatą apsaugoti asmens teises, pašalinti savivalę. Teisėtumas yra demokratijos sudedamasis elementas, [...] o teisėtumo įtvirtinimas visuomenėje reiškia teisėto elgesio užtikrinimą visuomeninių santykių srityje, teisinio reguliavimo, garantuojančio žmogaus teises, realumą ir veiksmingumą (Vansevičius, 2000, p. 206–207). Teisėtumo principo įgyvendinimas yra pats pirmasis žingsnis į nuteistųjų teisių užtikrinimą, tolygiai nutiesiantis kelią sėkmingam kitų bausmių vykdymo principų praktiniam įgyvendinimui. Nesilaikant esminių teisėtumo sąlygų, būtų neįmanoma užtikrinti ir nuteistų asmenų teisių, laisvių apribojimų ir nuteistų asmenų pareigų teisėtomis ir visuotinai pripažintomis priemonėmis ir būdais. Teisėtumo principas esmingai veikia visą bausmių vykdymo teisės sistemą, lemia jos skaidrumą, juridinį patikimumą. Kitaip tariant, ne tik nuteistų asmenų, bet ir visuomenės saugumas neįsivaizduojamas be valstybės įgaliotų subjektų (teismų, bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų) veiksmų bei

prievartos priemonių kontrolės, kuri gali būti įgyvendinta tik užtikrinant veiksmingą teisėtumo principo laikymąsi.

1.3.1.2. Nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principas

(BVK 6 str.)

Nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principas yra bendrasis konstitucinis principas, suradęs savo vietą ir išraiškos formą bausmių vykdymo įstatymuose (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 56). Konstitucijos 29 str. 1 d. nustatyta, jog įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Visų asmenų lygybės principo turi būti laikomasi leidžiant įstatymus, juos taikant, vykdant teisingumą. Šis principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai (Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas). Tai – formalios teisinės lygybės principas. Šis konstitucinis principas nepaneigia to, kad įstatyme gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

BVK 6 str. taip pat numato šį principą: taikant bausmių vykdymo įstatymus, vadovaujamesi principu, kad visi nuteistieji lygūs nepaisant jų kilmės, lyties, socialinės ar turtinės padėties, tautybės ar rasės, politinių pažiūrų ir partiškumo, išsilavinimo, kalbos, religinių ar kitokių įsitikinimų, genetinių savybių, neįgalumo, seksualinės orientacijos, veiklos rūšies ir pobūdžio, gyvenamosios vietos ir kitų nenumatytų Lietuvos Respublikos įstatymuose aplinkybių (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Tačiau nuteistųjų lygybė prieš įstatymą nereiškia, kad jiems turi būti sudarytos vienodos sąlygos atlikti bausmę. Nuteistieji skirstomi pagal amžių, sveikatos būklę, lytį (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 55). Taigi, šis principas įgyvendina nuteistųjų lygiateisiškumo reikalavimą, t. y. numato draudimą diskriminuoti nuteistuosius dėl tam tikrų neobjektyvių priežasčių. Vadinasi, tik esant objektyviai pagrįstoms aplinkybėms galimas skirtingų standartų taikymas nuteistųjų atžvilgiu.

Tarptautinėje teisėje ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose skiriamos tiesioginė ir netiesioginė, negatyvi ir pozityvi diskriminacija. Tiesiogine diskriminacija laikomas pasyvus arba aktyvus elgesys, kuriuo išreiškiamas pažeminimas, paniekinimas, taip pat teisių ar laisvių apribojimas, specialių pareigų nustatymas arba privilegijų teikimas dėl asmens kilmės, lyties, socialinės ar turtinės padėties ir t. t. Netiesioginė diskriminacija aiškinama kaip veikimas arba neveikimas, teisės norma arba vertinimo kriterijus, kurie

formaliai yra vienodi, tačiau juos taikant ar įgyvendinant atsiranda faktinis naudojimosi teisėmis ar laisvėmis apribojimas, specialių pareigų nustatymas ar privilegijų, pirmenybės ar pranašumo teikimas dėl asmens kilmės, lyties, socialinės ar turtinės padėties ir t.t. Pažymėtina, kad tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos draudimas nereiškia vienodų bausmės atlikimo sąlygų ir tvarkos visiems nuteistiesiems. Pirma, diskriminavimu bausmių vykdyme pripažįstami atvejai, kai vienodiems subjektams, esant vienodomis aplinkybėmis, be objektyvaus pagrindo taikomos skirtingos bausmės atlikimo sąlygos ir (arba) tvarka, todėl nebus šio principo pažeidimo sudarius skirtingas bausmės atlikimo sąlygas asmenims, kurių elgesys bausmės atlikimo metu yra skirtingas, pvz., gerai besielgiančiam ir pažeidinėjančiam režimo reikalavimus ir t. t. Pastebėtina, kad progresyvioji bausmių atlikimo sistema būtent ir grindžiama tokiu nuteistojo skatinimu švelninant jo teisinę padėtį, jei nuteistasis bausmės atlikimo metu vykdo jam nustatytas pareigas, laikosi draudimų ir reaguoja į taikomas pataisos priemones. Antra, tiek tarptautinė teisė, tiek ir Lietuvos Respublikos teisinė sistema nedraudžia, o tam tikrais atvejais – net reikalauja nustatyti palankesnę teisinę padėtį kai kurioms asmenų grupėms, pvz., nepilnamečiams, nėščioms moterims, asmenims, auginantiems nepilnamečius vaikus, ligoniams ir pan. (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 198–199).

Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 10 str. 7 p. nurodo, kad moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimu laikomi bet kokie veiksmai, kuriais asmuo diskriminuojamas dėl lyties, išskyrus kai taikoma skirtinga tam tikrų bausmių vykdymo tvarka ir sąlygos (Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, 1999). Tokių pozityvios diskriminacijos elementų galima sutikti ir Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymuose. Štai BVK 173 str. 6 d. nustato, jog nėščioms moterims, krūtimi maitinančioms motinoms, nepilnamečiams, neįgaliesiems, taip pat laisvės atėmimo vietų ligoninėje gydomiems nuteistiesiems sudaromos geresnės gyvenamųjų patalpų ir buities sąlygos, o BVK 152 str. 1 d. numato, kad nėščioms moterims ir vaikų iki trejų metų turinčioms motinoms pataisos namų administracija gali leisti gyventi ne pataisos namų teritorijoje, kol vaikui sueis treji metai, ir pan. (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003 cituotas Kalėjimų departamentas, 2010, p. 199).

Pažymėtina, jog nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principas suponuoja nuteistųjų lygybę objektyviai vienodomis aplinkybėmis, t. y. šis principas saugo nuteistuosiuos nuo nepagrįstos atskirties bei neteisėto nuteistųjų teisių ir pareigų skirtingo įgyvendinimo objektyviai lygias teises turintiems nuteistiesiems.

1.3.1.3. Humanizmo principas (BVK 7 str.)

Viena iš laisvės apribojimo įstaigose laikomų asmenų neliečiamumo garantijų yra teisė nebūti kankinamiems ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamiems. Tai yra fundamentali žmogaus teisė, saugoma tarptautinių teisinių dokumentų (Nikartas, 2013, p. 8). Konstitucijos 25 str. taip pat numatyta, jog: draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, nustatyti tokias bausmes; su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Šis draudimas apima tokių esminių žmogaus vertybių kaip asmens kūno vientisumas, asmens orumas apsaugą (Nikartas, 2013, p. 8). Vienas pagrindinių reikalavimų žmogaus teisių apsaugos srityje valstybei organizuojant laisvės atėmimo bausmės vykdymą yra šią bausmę atliekančių asmenų apsauga nuo kankinimų bei nuo žiauraus, nežmoniško ar žeminančio jų orumą elgesio (Jokubauskas, 2007, p. 88). Taigi, humanizmo principas yra visuotinai pripažįstamas principas, numatytas tarptautiniuose teisės aktuose, Konstitucijoje bei nacionaliniuose įstatymuose.

Humanizmo principą įtvirtina BVK 7 str.: vykdant bausmę, nesiekama žmogaus kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą (7 str. 1 d.) (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Humanizmo principą pažeidžiantis kankinimas ir kitoks nežmoniškas elgesys galimas tiek veiksmais, pvz., mušimu, deginimu, šaldymu, draskymu, draudimu miegoti ir pan., tiek neveikimu, pvz., marinimu badu, nesudarymu žmogaus garbę ir orumą užtikrinančių bausmės atlikimo sąlygų ir pan. (Švedas, 2004, p. 44). Humanizmo principas yra vienas esminių bausmių vykdymo teisės principų, kurio užtikrinimas tiesiogiai veikia nuteistųjų teises, jų fizinę ir psichologinę gerovę.

BVK 7 str. 2 d. numato, jog su nuteistuoju, kurio laisvė apribota, net ir jo sutikimu draudžiami medicinos, biologiniai ir kitokie mokslo bandymai (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Analogišką draudimą nustato ir Lietuvos Respublikos biomedicininio tyrimų etikos įstatymo 6 str. 1 d. 7 p.: pažeidžiamais asmenimis, kurių sutikimui dalyvauti biomedicininiam tyrime gali turėti įtakos išorinės aplinkybės ar kurie iš dalies ar visiškai nesugeba apginti savo interesų, laikomi įkalinimo įstaigose ar kitose laisvės atėmimo vietose esantys asmenys (Lietuvos Respublikos biomedicininio tyrimų etikos..., 2001). Minėtas draudimas siejamas su vienu iš medicinos, biologinio ar kitokio mokslinio bandymo, eksperimento ar tyrimo teisėtumo reikalavimu – savanorišku asmens sutikimu, kuris duodamas raštu po to, kai asmuo informuojamas apie bandymo, eksperimento ar tyrimo tikslą, planą, taikomus metodus, naudą bei galimą riziką,

nepatogumus ir t. t. Tuo tarpu toks asmens, kurio laisvė yra apribota, sutikimas nelaikomas savanorišku, nes jį duotų asmuo, kurį kontroliuoja valstybė (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 200).

Kaip nurodo BVK 7 str. 3 d., draudžiama, išskyrus Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytus atvejus, filmuoti ar fotografuoti nuteistąjį, kurio laisvė apribota, be išankstinio jo sutikimo (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Šis humanizmo principo aspektas taip pat susijęs tik su tais nuteistaisiais, kurių laisvė yra apribota, t. y. nuteistaisiais arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmėmis. Nuteistųjų bausmėmis, nesusijusiomis su laisvės atėmimu, atveju fotografavimas ar filmavimas galimas tik remiantis CK 2.22 str. taisyklėmis, t. y. tik esant sutikimui arba jei tai susiję su visuomenine asmens veikla, tarnybine padėtimi, teisėsaugos institucijos reikalavimu, fotografuojama viešoje vietoje (Švedas, 2004, p. 45).

Taip pat pastebėtina, jog humanizmo principas vykdant bausmes ne tik pasireiškia tam tikrais elgesio su nuteistaisiais draudimais, bet ir reikalauja nuteistųjų pataisos procese taikyti pozityvias bei teisėtas poveikio priemones, taip pat tokius institutus, kaip amnestija, malonė, lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme ir pan. (Švedas, 2004, p. 45).

Galiausiai pažymėtina, jog humanizmo principas yra vienas esminių nuteistų asmenų apsaugos principų, kurio svarba yra įtvirtinta ir tarptautiniuose dokumentuose, ir nacionaliniuose teisės aktuose. Šis principas draudžia žiaurų, nežmonišką bei orumą pažeidžiantį elgesį su visais žmonėmis, įskaitant ir nuteistuosius, kurių teisių apribojimas sudaro prielaidas esminių žmogaus teisių pažeidžiamumui.

1.3.2. Specialieji principai:

Prie specialiųjų bausmių vykdymo principų, remiantis BVK, priskiriami bausmių vykdymo individualizavimo, visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese bei teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principai. Bausmių vykdymo teisės teorijoje specialiųjų bausmių vykdymo principų grupei priskiriami ir bausmių vykdymo įstatymuose nenumatyti principai, pvz., demokratizmo, nuteistųjų diferenciacijos bausmės atlikimo metu, pataisos priemonių taikymo rezultatų įtvirtinimo ir pan. principai (Švedas, 2013, p. 106–107).

1.3.2.1. Bausmių vykdymo individualizavimo principas (BVK 8 str.)

BVK 8 str. galima išvengti du bausmių vykdymo teisės principus – bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 57). Bausmių vykdymo individualizavimo principas apibrėžiamas 8 str. 1 d.: atskirų bausmių vykdymo tvarką ir sąlygas reglamentuojančiuose BVK skyriuose numatytos pataisos priemonės nuteistiesiems taikomos atsižvelgiant į jų asmenybę bei elgesį bausmės atlikimo metu, taip pat į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Šis principas sudaro sąlygas nuteistiesiems siekti elgtis atsakingai ir kryptingai keisti požiūrį į teigiamą pusę, kadangi nuo nuteistojo elgesio bausmės atlikimo metu ir nuo jų asmenybės priklauso jiems skiriamos pataisos priemonės.

Bausmių vykdymo individualizavimo principo svarbą bausmių vykdyme nulemia tai, kad skirtingiems žmonėms, net ir padariusiems tokias pačias nusikalstamas veikas, turi būti taikomos skirtingos pataisos priemonės, poveikio metodai ir formos. Šiam principui realizuoti bausmių vykdymo įstatymai turi numatyti platų pataisos priemonių, poveikio metodų ir formų spektrą. Visos bausmės pagal jų atlikimo būdą skirstomos į atliekamas kolektyviai (pvz., areštas, laisvės atėmimas ir pan.) ir individualiai (pvz., laisvės apribojimas, bauda ir pan.). Kolektyviai atliekamų bausmių atveju bausmių vykdymo įstatymai nustato nuteistųjų areštu, laisvės atėmimu bei laisvės atėmimu iki gyvos galvos klasifikavimo paskirtį ir kriterijus (žr. BVK 52 ir 70 str.) (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 201). Nuteistųjų atskiro arba izoliuoto laikymo pataisos įstaigose tikslas yra: 1) atskirti nuteistuosius, kurie dėl padarytų nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių gali daryti neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems; 2) palengvinti nuteistųjų socialinę reabilitaciją; 3) padėti užtikrinti nuteistųjų priežiūrą ir jų saugumą; 4) padėti užtikrinti, kad būtų laikomasi pataisos įstaigų saugumo ir valdymo reikalavimų (BVK 70 str. 1 d.) (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003).

Atskirose pataisos įstaigose arba vieni nuo kitų izoliuoti toje pačioje pataisos įstaigoje turi būti laikomi: vyrai ir moterys, suaugusieji ir nepilnamečiai, taip pat skirtingoms nuteistųjų grupėms priskirti nuteistieji ir teisę be sargybos arba palydos išvykti už pataisos įstaigos teritorijos ribų turintys nuteistieji. Kartu su nepilnamečiais gali būti laikomi 24 m. amžiaus nesukakę nuteistieji, kurie laisvės atėmimo bausmę pradėjo atlikti būdami nepilnamečiai ir kurių nusikalstamo elgesio rizika žema arba bausmės atlikimo metu buvo akivaizdžiai sumažinta. Atvirose kolonijose ir pusiaukelės namuose vyrai ir moterys gali būti laikomi kartu (BVK 70 str. 2 d.). Izoliuoti nuo kitų nuteistųjų toje pačioje pataisos

įstaigoje arba atskirose pataisos įstaigose, jeigu yra tokia galimybė, laikomi buvę ar esantys valstybės politikai, teisėsaugos, teismų, prokuratūros, kontrolės, valdžios ir valdymo institucijų pareigūnai, kuriems pirmą kartą paskirta terminuoto laisvės atėmimo bausmė (BVK 70 str. 3 d.). Pataisos įstaigos administracija turi teisę laikyti izoliuotus nuo kitų nuteistųjų buvusius ar esamus valstybės tarnautojus, nuteistus užsieniečius, neįgaliuosius, kuriems nustatytas 0–40 procentų darbingumo lygis arba didelių ar vidutinių specialiųjų poreikių lygis, sergančius AIDS nuteistuosius, ribotai pakaltinamus asmenis, doro elgesio ir dirbančius nuteistuosius, taip pat režimą pažeidinėjančius nuteistuosius (BVK 70 str. 4 d.). Laisvės atėmimo vietų ligoninėje atskirai arba izoliuoti vieni nuo kitų laikomi vyrai ir moterys, suaugusieji ir nepilnamečiai, nuteistieji, kuriems paskirtas laisvės atėmimas iki gyvos galvos (BVK 70 str. 5 d.). Pataisos įstaigoje bausmę atliekantis nuteistasis, kai gali kilti grėsmė jo sveikatai ar gyvybei, taip pat kai kitomis priemonėmis negalima užkirsti kelio šiurkščiam teisės aktų pažeidimui ir būtina pažeidimą darantį ar padariusį nuteistąjį izoliuoti, pataisos įstaigos direktoriaus ar jo įgalioto pareigūno sprendimu gali būti ne ilgiau kaip 48 valandas izoliuotas nuo kitų nuteistųjų (BVK 70 str. 6 d.).

Nuteistųjų klasifikavimas leidžia į vieną nuteistųjų grupę surinkti panašius savo asmeninėmis savybėmis bei poreikiais asmenis, o tai leidžia efektyviau taikyti grupines ir individualias pataisos priemones. Antra, visos bausmės tarpusavyje skiriasi savo esme ir turiniu, tuo pačiu – ir pataisos priemonėmis, kurios gali ir turi būti taikomos vykdant bausmę. Juo griežtesnė bausmė, tuo platesnį pataisos priemonių ratą numato bausmių vykdymo įstatymai [...]. Toks įstatymo leidėjo požiūris yra dėsningas, nes griežtesnės bausmės dažniausiai skiriamos pavojingesniems asmenims, kurių socialinei reabilitacijai būtinas platesnis įvairesnių pataisos priemonių ratas. Ir trečia, pataisos priemonių realizavimo formos gali būti masinės, kai pataisos priemonėje dalyvauja didelis skaičius nuteistųjų (pvz., koncertas, filmo peržiūra ir pan.), grupinės, kai pataisos priemonėje dalyvauja pagal tam tikrus kriterijus atrinkta nuteistųjų grupė (pvz., sporto varžybos, bendrasis lavinimas, profesinis mokymas ir pan.), ir individualios, kai pataisos priemonėje dalyvauja vienas nuteistasis (pvz., psichologinė terapija ir pan.). Geriausiai rezultatus duoda individuali pataisos priemonės realizavimo forma, tačiau ši forma yra labai brangi finansiniu požiūriu ir nėra vyraujanti net labai turtingose valstybėse. Atsižvelgiant į tai, efektyviausia sistema yra tada, kai vyraujanti pataisos priemonės realizavimo forma – grupinė – derinama su masiniais renginiais ir individualiu darbu (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 201–202).

Taigi, bausmių vykdymo individualizavimo principas nustato pareigą atsižvelgti į nuteistojo asmenybę bei yra tiesiogiai susijęs su nuteistųjų asmenybės ir požiūrio

vystymusi, tobulėjimu ir nuteistojo nukreipimu teisinga linkme. Bausmės vykdymo individualizavimas yra puikus stimulus nuteistajam pakeisti, pataisyti savo elgesį, vadinas, šis principas padeda pasiekti įstaimų leidėjo suformuotus bausmės tikslus, t. y. teigiamai paveikti nuteistą asmenį ir jo asmenybę.

1.3.2.2. Visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese principas (BVK 8 str.)

Kaip numatyta BVK 8 str. 2 d., nuteistųjų pataisos procese gali dalyvauti nevyriausybines organizacijos, religines bendruomenes ir bendrijos, jų nariai bei kiti fiziniai ir juridiniai asmenys (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Nevyriausybines sektorius Lietuvoje kol kas nėra tapęs lygiaverčiu partneriu organizaciškai ir finansiškai įgyvendinant valstybės socialines apsaugos funkcijas, nors daugelyje Vakarų ir Vidurio Europos šalių, taip pat Šiaurės Amerikoje nevyriausybines organizacijos ne tik vaidina svarbų vaidmenį skiriant ir vykdant bausmes (Gečėnienė *et al.*, 2001 cituoti Sakalauskas, 2012b, p. 35), [...] užtikrina specializaciją, lankstumą, efektyvumą ir individualų požiūrį į nuteistųjų socialinę padėtį ir problemas, bet ir turi didelę įtaką viešosiose diskusijose (Sakalauskas, 2008 cituoti Sakalauskas, 2012b, p. 35).

Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 4 str. 2 d. 4 p. įtvirtinta, jog probacijos vykdymas grindžiamas analogišku principu: bendradarbiavimo, subsidiarumo ir savanorystės skatinimo – į probacijos veiklą aktyviau įtraukiamos valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, organizacijos, patikimi savanoriai ir kuriami bendradarbiavimo ryšiai. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 7 str. 1 d. nuostata, kurioje įtvirtinta, kad „probacijos tarnyba, siekdama probacijos tikslo, sutarčių (susitarimų) pagrindu bendradarbiauja su asociacijomis, religinėmis bendruomenėmis ir bendrijomis, kitais juridiniais asmenimis ar jų padaliniais ir savanoriais, koordinuoja jų darbą su probuojamaisiais“ (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas, 2012 cituotas Sakalauskas, 2012b, p. 36), priešingai nei BVK 8 str., įpareigoja probacijos tarnybas bendradarbiauti su nevyriausybėmis organizacijomis. Taigi, kiek nevyriausybines organizacijos gali tapti lygiaverčiais partneriais įgyvendinant valstybės socialines apsaugos ir integracijos užduotis probacijos srityje, labai priklauso ir nuo bendros valstybės politikos nevyriausybinių organizacijų atžvilgiu (Sakalauskas, 2012b, p. 36).

Šio principo aspektu pažymėtina, jog politiniuose sprendimuose Lietuvoje nėra profesionalų teisininkų, kriminologų, socialinių darbuotojų bei kitų organizacijų atsvaros, kurios sustabdytų tokias tendencijas, kaip visuomenėje paplitęs suvokimas, jog geriausias būdas nusikalstamumui mažinti yra griežtos bausmės, o įkalinimas – veiksmingiausia

priemonė. [...] Nors egzistuoja ir teisininkų, teisėjų, kriminologų ar socialinių darbuotojų asociacijos, tačiau jos niekada nėra viešai pasakiusios, kad bausmių griežtinimo karuselė niekur neveda (Sakalauskas, 2015b). Savanoriška veikla nuteistųjų pataisos procese yra svarbi [...] dėl specifinės nuteistųjų padėties, kurioje neformali pagalba gali tapti raktu į socialinę integraciją. Įvairiose šalyse savanoriška veikla probacijos sistemoje išvystyta nevienodai – jos intensyvumas priklauso nuo istorinių, kultūrinių, socialinių, ekonominių ir teisinių aplinkybių (Sakalauskas, 2012c, p. 63).

Pažymėtina, jog nuteistieji iš kalinimo metu padedančių organizacijų dažniausiai įvardina „Caritą“³ bei Lietuvos kalinių globos draugiją⁴. [...] Iš organizacijų, padedančių po paleidimo į laisvę⁵, nuteistieji dažniausiai įvardina „Caritą“, Lietuvos kalinių globos draugiją, anoniminių narkomanų bei alkoholikų savitarpio pagalbos grupes, probacijos tarnybas bei labdaros fondą „Tėvo namai“⁶ (Sakalauskas, 2020, p. 278). Štai Teisingumo ministerijos 2019 m. veiklos ataskaitoje minima: laisvės atėmimo įstaigose vykdoma 149 nuteistųjų socialinės reabilitacijos programos, 3083 nuteistieji dalyvavo įstaigose vykdomose socialinės reabilitacijos programose, įstaigose organizuota 810 kultūros ir sporto renginių, praversti 1592 užsiėmimai teisinėmis, dorovinėmis, ekonominėmis ir kt. temomis; 1971 atveju bendradarbiauta su visuomeninėmis ir religinėmis organizacijomis (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2020, p. 18). Vis tik pažymėtina, kad nuteistieji ne tik stokoja žinių apie organizacijas, kurios galėtų jiems padėti įkalinimo metu ar išėjus į laisvę, bet ir labai retai palaiko ryšius su šiomis organizacijomis (Sakalauskas, 2020, p. 278).

Nekyla abejonių, jog kuo aktyvesnis nevyriausybinų organizacijų, religinių bendruomenių ir kitų suinteresuotų asmenų dalyvavimas nuteistųjų pataisos procese yra itin svarbi atspirtis siekiant optimizuoti nuteistųjų kalinimo sąlygas ir užtikrinti tarptautinius standartus Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje.

---

³ „Caritas“ Lietuvoje stengiasi padėti žmonėms, kurie dar būdami įkalinimo įstaigose, dažnai neturintys net artimųjų, ieško pagalbos. [...] Nuteistiesiems ir išėjusiems iš įkalinimo įstaigų teikiamos konsultacijos, padedančios sugrįžti į gyvenimą ir gyventi nenusikalstant (Lietuvos Caritas).

⁴ Lietuvos kalinių globos draugija padeda buvusiems kaliniams integruotis atgal į visuomenę, teikia socialinę, teisinę, psichologinę pagalbą, padeda asmenims susirasti būstą, darbą, teikia materialinę pagalbą (Žmogaus teisių gidas, 2019).

⁵ Išsamus institucijų, galinčių suteikti socialinę paramą asmenims, grįžtantiems iš laisvės atėmimo vietų, sąrašas pateikiamas Kalėjimų departamento interneto svetainėje: <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/probacija-ir-reintegracija-d1f8.html> (Kalėjimų departamentas, 2021).

⁶ Krikščioniškojo labdaros fondo „Tėvo namai“ veiklos uždaviniai: teikti socialines paslaugas, moralinę ir materialinę pagalbą asmenims grįžusiems iš įkalinimo įstaigų; suteikti laikino apgyvendinimo paslaugas; padėti atstatyti prarastus socialinius įgūdžius; padėti išsidarbinti; organizuoti darbinį užimtumą, darbinių įgūdžių tobulinimą; bendradarbiauti su institucijomis teikiančiomis paslaugas grįžusiems iš įkalinimo įstaigų asmenims (darbo birža, savivaldybės globos ir rūpybos institucijos, nakvynės namai, pataisos inspekcijos, medicinos įstaigos, NVO) (tevonamai.lt).

1.3.2.3. Teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas (BVK 9 str.)

Remiantis BVK 9 str., kuriame įtvirtintas teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas, nuteistųjų teisinė padėtis, atsižvelgiant į jų elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės rehabilitacijos priemones, Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso ir BVK nustatyta tvarka gali būti švelninama arba griežtinama (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003).

Šio principo įteisinimas reiškia progresyvosios bausmių atlikimo sistemos taikymą Lietuvoje (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 203). Progresyvioji kalnimo sistema – kalnimo ir ankstesnio paleidimo iš laisvės atėmimo vietų sistema, kai atsižvelgiama į nuteistojo elgesį, asmenybę, anksčiau padarytus nusikaltimus, nusikalstamų veikų recidyvo tikimybę. Iš progresyvosios kalnimo sistemos susiformavo progresyvaus bausmių atlikimo principas (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021). Remiantis teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principu, jeigu nuteistasis bausmės atlikimo metu nepriekaištingai elgiasi, laikosi draudimų ir vykdo pareigas, stropiai dirba arba mokosi, reaguoja į socialinės rehabilitacijos priemones, tai jo teisinė padėtis turi būti švelninama suteikiant papildomas teises arba lengvatas, atsisakant tam tikrų apribojimų arba specialių pareigų. Nuteistojo teisinės padėties švelninimas turi atitikti proporcingumo reikalavimus, t. y. kuo geresnis nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu, tuo daugiau teisių ir lengvatų jam turi būti suteikiama. Teisinės padėties švelninimas turi būti nuoseklus ir laipsniškas: iš pradžių skiriant paskatinimo priemones, numatytas bausmių vykdymo įstatymuose (pvz., laisvės atėmimo bausmės atveju perkeliant nuteistąjį iš paprastosios į lengvąją grupę (žr. BVK 140 str. 1 d. 9 p.), taikant lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų (žr. BVK 157-164 str.) ir pan.) (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 203). Parenkant veiksmingas užimtumo ir resocializacijos priemones, motyvuojant ir sudarant atitinkamas kalnimo sąlygas, kur suvaržymas ir kontrolė mažinama pozityviais pokyčiais, nuteistasis labiau skatinamas keistis ir pasirinkti teisėtus veikimo būdus (Uscila, 2020, p. 13). Vis dėlto jeigu nuteistasis bausmės atlikimo metu pažeidinėja jam nustatytus draudimus arba nevykdo (ar netinkamai vykdo) jam nustatytas pareigas, nereaguoja į socialinės rehabilitacijos priemones arba nedalyvauja jose, tai jo teisinė padėtis turi būti griežtinama atimant tam tikras specialias teises ar lengvatas, taip pat nustatant papildomas pareigas arba apribojimus. Nuteistojo teisinės padėties griežtinimas taip pat turi atitikti proporcingumo reikalavimus ir būti nuoseklus bei laipsniškas (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 203).

Siekiant didinti lygtinai paleidžiamų asmenų skaičių bei labiau atsižvelgti į rizikos veiksnius ir nuteistųjų poreikius (Sakalauskas, 2013 cituotas Sakalauskas, 2017, 205–206), 2011 m. pabaigoje buvo priimtas Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas bei padaryti lygtinį paleidimą reglamentuojančių BVK straipsnių pakeitimai. Šiais pakeitimais buvo siekiama sukurti veiksmingą probacijos sistemą, „orientuotą į asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos⁷ valdymą, sudarančią sąlygas užtikrinti visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų recidyvą ir laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių“ (Sakalauskas, 2010 cituotas Sakalauskas, 2017, p. 206). Vis dėlto lygtinai paleidžiamų asmenų skaičius ne didėjo, o priešingai – ženkliai mažėjo. 2012 m. liepos 1 d. įsigaliojus naujam Probacijos įstatymui, per kelis mėnesius į laisvę išėjo kelis kartus mažiau nuteistųjų nei ankstesniais metais tuo pat metu (Vitkauskas ir Gilytė, 2012 cituotas Sakalauskas, 2017, p. 206). 2015 m. įstatymų leidėjas dar kartą lygtinio paleidimo nuostatas, tačiau minėti pakeitimai nepadarė siektino poveikio teismams (Sakalauskas, 2017, p. 206). Per pastaruosius 15 metų lygtinio paleidimo sistema Lietuvoje buvo keičiama kelis kartus. [...] 2019 m. birželio 27 d. priimta ir 2020 m. liepos 1 d. įsigaliojusi nauja LR BVK 157 straipsnio redakcija vėl iš esmės pakeitė lygtinio paleidimo sąlygas. Lygtinio paleidimo reguliavimo pokyčius skatino nepasiteisinusios lygtinio paleidimo sąlygos ir siekis didinti lygtinai paleidžiamų asmenų skaičių, labiau atsižvelgti į rizikos veiksnius ir nuteistųjų poreikius (Sakalauskas, 2020, p. 378–390).

Paminėtina, jog teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas nulemia ir tai, kad nuteistasis yra ne tik pataisos proceso objektas, bet ir aktyvus jo dalyvis. Nuteistasis, siekdamas daryti įtaką savo teisinei padėčiai, ir pats turi aktyviai dalyvauti pataisos procese. Tik toks požiūris leidžia ugdyti žmogaus savarankiškumo nuostatas, be kurių gyvenimas visuomenėje beveik neįmanomas. Ši nuostata labai svarbi nuteistojo laisvę ribojančioms bausmėms (areštui, laisvės atėmimui, laisvės atėmimui iki gyvos galvos), nes šių bausmių turinys ir jo realizavimas pasižymi tam tikromis neigiamomis ypatybėmis (pvz., ryšio su šeima ir socialine aplinka ribojimu, gyvenimo visuomenėje įgūdžių praradimu ir t.t.), kurias neutralizuoti gali tik asmens savarankiškumo ir iniciatyvos ugdymas (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 203–204).

---

⁷ Kaip numato Probacijos įstatymas, nusikalstamo elgesio rizikos vertinimas – standartizuotas nusikalstamo elgesio tikimybės ir galimybių ją sumažinti tyrimas (4 p.). Laisvės atėmimo vietų įstaigos, rengdamos nuteistuosius lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų, savarankiškai ar kartu su probacijos tarnyba vykdo resocializacijos priemones, padedančias užtikrinti sėkmingą nuteistųjų resocializaciją, teikia probuotojams informaciją apie rengiamus lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų nuteistuosius, jiems taikytas resocializacijos priemones, atliktą rizikos vertinimą ir kitą informaciją, kartu su probacijos tarnyba rengia socialinio tyrimo išvadas dėl nuteistųjų, kuriuos rengiamasi lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų (6 str. 4 d.) (Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas, 2012).

Remiantis teisingo ir progresyvaus bausmės atlikimo principu, nuteistojo teisinė padėtis turi būti švelninama nuosekliai suteikiant papildomų teisių arba lengvatų, atsisakant tam tikrų apribojimų ar specialių įpareigojimų (Sakalauskas, 2017, p. 209–210). Rengiant naują LR BVK daug dėmesio buvo skiriama bausmės progresyvumo principo (LR BVK 9 str.) įgyvendinimui ir kalinių diferencijavimui, suskirstymui į įvairias grupes įstaigos viduje – priešingai nei buvusioje tarybinėje sistemoje, kurioje skirtingas „režimo“ griežtumas buvo priskirtas skirtingoms įstaigoms. Tačiau šią reformą tik iš dalies galima laikyti pavykusia – didžioji dalis kalinių bausmę atlieka paprastojame grupėje, o jų perkėlimas iš vienos grupės į kitą ne tik nėra dažnas, bet ir menkai susijęs su tikroju bausmės vykdymo progresyvumu, daug labiau – su įkalinimo įstaigų administracijos juntamu poreikiu kontroliuoti prižiūrimus asmenis, atitinkamai juos nubausti ar paskatinti. Lengvojoje grupėje paprastai atsiduria prisitaikantys ir problemų nekeliantys kaliniai, drausmės – neprisitaikantys, nuolat konfliktuojantys ir pažeidžiantys tvarką. Visi kiti tiesiog lieka paprastojame grupėje. Žinoma, kad tikram bausmės vykdymo progresyvumo principo įgyvendinimui trūksta pritaiktos infrastruktūros ir paslaugų, tačiau į kontrolę, o ne į realią socialinę integraciją orientuotus procesus užprogramuoja jau paties progresyvumo principo turinio apibrėžimas, dvelkiantis totalitarine praeitimi (Sakalauskas, 2020, p. 42–44).

Galiausiai pažymėtina, jog teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas leidžia nuteistiesiems daryti įtaką savo teisei padėčiai bausmės atlikimo metu (Aiškinamasis raštas dėl Bausmių vykdymo..., 2002). Šis principas skatina nuteistuosius siekti elgtis teisėtai, keisti požiūrį ir reabilituotis, kadangi tai tiesiogiai veikia jų teisinę padėtį, t. y. priklausomai nuo nuteistojo požiūrio, elgesio ir reagavimo į skiriamas reabilitacijos priemones, jų teisinė padėtis gali būti griežtinama arba švelninama. Šis apčiuopiamas ir aktualus nuteistajam tikslas – galimybė sušvelninti savo teisinę padėtį, gali padėti nuteistajam iš esmės persvarstyti savo požiūrį, elgesį ir nulemti, kad tikslingas ir atsakingesnis nuteistojo elgesys iš tiesų teigiamai paveiktų nuteistojo asmenybę.

2. TARPTAUTINIŲ IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS AKTŲ REIKŠMĖ NACIONALINEI TEISĖKŪRAI BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ PRASME

Didelę įtaką nacionalinei bausmių vykdymo sistemai daro tarptautinė teisė bei Europos Sąjungos teisės aktai bausmių vykdymo klausimais. Intensyvūs tarpvalstybiniai santykiai, laisvas kapitalo, paslaugų ir žmonių judėjimas tarp valstybių kelia reikalavimų ir sudaro prielaidas šiuos santykius įteisinti dvišalėmis ir daugiašalėmis sutartimis, tarptautinių organizacijų priimamais teisės aktais (Švedas, 2013, p. 36). Savaiame suprantama, kad tokiems jautriems klausimams, kaip bausmių vykdymo reguliavimas, yra iš tiesų svarbus ir reikalingas supranacionalinio lygmens reguliavimas, sudarantis prielaidas efektyviau užtikrinti nuteistųjų teises.

Viena iš ES baudžiamosios teisės dalių yra bausmių vykdymas (Švedas, 2010, p. 18). Kalbant apie tarptautinės teisės aktų įtaką bausmių vykdymo reguliavimui paminėtina, kad pagrindą tarptautiniams elgesio su nuteistaisiais standartams sukurti ir tobulinti vadovaujant JTO sudarė šios organizacijos parengti bendrojo pobūdžio tarptautiniai dokumentai žmogaus teisių apsaugos srityje (Blaževičius *et al.*, 2004, p. 544). Taigi, ir ES, ir tarptautinės teisės aktų viena iš reguliuojamų sričių yra bausmių vykdymo teisė.

Iš Lietuvos Respublikos perspektyvos pažymėtina, jog BVK projekto aiškinamajame rašte nurodyta, jog BVK projektas buvo derinamas su EŽTK, jos papildomų protokolų bei EŽTT sprendimų nuostatomis. Be to, projektas suderintas su ES ir Europos Tarybos (toliau – ir ET) konvencijomis [...], bei ET rekomendacijomis [...], Jungtinių Tautų (toliau – ir JT) konvencijomis ir pan. Projekte panaudota Vakarų Europos valstybių bausmių vykdymo įstatymuose sukaupta patirtis, tačiau tai daroma ne mechaniškai implantuojant užsienio įstatymų nuostatas, o atrenkant tik tokias idėjas, kurios gali būti realiai panaudotos Lietuvos sąlygomis (Aiškinamasis raštas dėl Bausmių vykdymo..., 2002). Nekyla abejonių, jog ES ir tarptautinė teisė bausmių vykdymo teisės principų suformavimui nacionaliniame reguliavime turėjo didelę reikšmę.

2.1. Europos Sąjungos teisės aktų reikšmė nacionalinei teisėkūrai

Žmogaus orumas, lygybė, žmogaus teisės – tai teisinės vertybės, ginamos visoje ES teisinėje erdvėje (Urmonas, 2013, p. 200). Lietuvai priėmus sprendimą integruotis į Europos Sąjungą, situacija įkalinimo įstaigose pradėjo keistis į gerąją pusę. 1995 m. gruodžio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė įteikė oficialų prašymą Lietuvą priimti į

ES. Tais pačiais metais Lietuvos įkalinimo įstaigose apsilankė ET ekspertai, kurie įvertino kalinimo įstaigų būklę, kalinimo sąlygas ir nustatė gana daug žmogaus teisių pažeidimų. Būtent šis 1995 m. vizitas bei Lietuvos siekis tapti ES nare lėmė žymesnius įkalinimo sąlygų pokyčius, keitėsi valstybės požiūris į nuteistus bei suimtus asmenis. Atsižvelgiant į tai, kad siekiant narystės ES tapo būtina atsižvelgti į ET ekspertų išvadas bei rekomendacijas, pirmiausia buvo pradėta reformuoti Lietuvos teisinę bazę. [...] Pagrindinis dėmesys siekiant pašalinti patikrinimo metu rastus trūkumus buvo skiriamas įkalinimų asmenų laikymo sąlygų gerinimui. [...] Štai 2000 m. vasario 14–23 d. Lietuvos įkalinimo įstaigas inspektavo Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą⁸ (toliau – CPT) nariai. Patikrinimo metu Lietuvai pateikta nemažai rekomendacijų, kokia kryptimi keisti situaciją įkalinimo įstaigose priartinant ją prie ES standartų. Kaip vieną iš pagrindinių rekomendacijų Lietuvai CPT pateikė ET Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 29 d. rekomendacijos Nr. R(92)17 nuostatų (ypač 58 punkto dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos didėjimo) vykdymą. [...] (Malevski, 2014, p. 118).

1993 m. gruodžio 14 d. nutarimu Seimas patvirtino Teisinės sistemos reformos metmenis. Kaip numatyta 1998 m. birželio 25 d. Seimo nutarimu „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“, teisinės sistemos reforma vykdoma remiantis tęstinumo ir perimamumo principais, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – ir JTO), ES ir ET reikalavimus bei rekomendacijas. Kaip vienas iš teisės sistemos kūrimo aspektų nurodomas įstatymų projektų derinimas su ES teisės aktų reikalavimais. Numatyta, jog reformos metu daugiausia dėmesio skiriama laisvės atėmimo bausmės vykdymui. Taip pat nurodyta, jog teisinę reformos dalį sudaro naujo BVK parengimas ir priėmimas. Kaip nurodoma nutarime, remiantis ET standartais, nuteistųjų teisinę padėtį privalo nustatyti tik BVK ir kiti įstatymai, o Vyriausybės nutarimai reglamentuoja tik teisių, laisvių ir pareigų įgyvendinimo tvarką. Naujajame BVK [...] numatoma daugiau pozityvių pareigų, kurios leistų nuteistiesiems daryti įtaką savo teisei padėčiai pagal principą: geras elgesys – daugiau teisių ir lengvatų, blogas elgesys – mažiau lengvatų (Dėl teisinės sistemos reformos metmenų..., 1998)⁹.

---

⁸ Tarptautinių sutarčių pagrindu bausmes vykdančių institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos priežiūrą tam tikrose srityse gali atlikti ir tarptautinės organizacijos, pvz., Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, EŽTT ir pan. (Švedas, 2004, p. 41).

⁹ Be to, vadovaujantis 1998 m. birželio 25 d. nutarimu, [...] siekiant integruoti Lietuvos bausmių vykdymo sistemą į pažangią bei humanišką pasaulinę penitencinę sistemą, [...] buvo įkurtas Pataisos reikalų departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Mokymo centras (Kalėjimų departamentas, 2013).

Vykstant reformai, 2003 m. priimtas naujas BVK [...], kuriame išdėstyti nauji bausmių vykdymo principai: teisėtumo, nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus, humanizmo, bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese, teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principai. Du paskutiniai ypač akcentuojami, nes būtent per juos formuojamas naujas požiūris į nuteistą ir jo elgesį laisvės atėmimo metu, atsižvelgiama į kiekvieno nuteistojo asmenybę (Malevski, 2014, 119). Šio kodekso pagrindu [...] visa bausmių vykdymo sistema buvo suderinta su tarptautiniais elgesio su nuteistaisiais standartais¹⁰ (Stalioraitis, 2006, p. 8). Sėkmingai penitencinės sistemos reformos eigai turėjo įtakos ir kitų valstybių, ypač ES senbuvių, patirtis, kuri buvo diegiama į Lietuvos pataisos įstaigų praktinę veiklą, kadangi daugumoje Europos valstybių laikomasi baudžiamosios politikos principo: „Kalėjimas – tai paskutinė priemonė. Įkalinimas tik po to, kai niekas kitas nepadeda“ (Stalioraitis, 2006, p. 75). Taigi, pats BVK, kuriame įtvirtinti bausmių vykdymo teisės principai, buvo rengiamas remiantis tarptautiniais ir ES standartais (Švedas, 2004, p. 20), kadangi buvo suderintas su Teisinės sistemos reformos metmenų reikalavimais (Aiškinamasis raštas dėl Bausmių vykdymo..., 2002).

Vykdamas teisinės sistemos reformą, 2000 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos kriminalinių bausmių vykdymo sistema perduota iš Vidaus reikalų ministerijos valdymo srities į Teisingumo ministerijos valdymo sritį (Kalėjimų departamentas, 2021), o vieni iš Teisingumo ministerijos veiklos tikslų yra formuoti valstybės politiką [...] bausmių ir probacijos vykdymo bei [...] ES teisės įgyvendinimo koordinavimo [...] srityse (7 p.)¹¹ (Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos..., 1998). Taigi, iki šiol vienas iš nacionalinės teisėkūros uždavinių yra ES teisės aktais keliamų standartų implementavimas nacionalinėje teisėje. Lietuvos 2019 m. ES teisės aktų įgyvendinimo rodikliai kitų ES valstybių kontekste yra labai geri. [...] Kaip teigiama Teisingumo ministerijos 2019 m. veiklos ataskaitoje, „neturime nei vienos bylos prieš Lietuvą Europos Sąjungos Teisingumo Tisme dėl įsipareigojimų pagal ES sutartis nevykdymo“. [...] Tai, kad Lietuvoje ES teisės yra nuosekliai paisoma patvirtina mažas oficialių Europos Komisijos prieš Lietuvą pradėtų

---

¹⁰ Vienas iš reformos etapų – nuteistųjų socialinės rehabilitacijos, integracijos į visuomenę ir kitų susijusių procesų tobulinimas (Stalioraitis, 2006, p. 8).

¹¹ Teisingumo ministerija, siekdama jai nustatytų veiklos tikslų, atlieka šias funkcijas: rengia [...] bausmių ir probacijos vykdymo, [...] ES teisės įgyvendinimo koordinavimo, [...] sričių [...] teisės aktų projektus [...] (8.1 p.); vertina rengiamų teisės aktų [...] atitiktį ES teisei (8.3 p.); pagal kompetenciją perkelia į nacionalinę teisę ES teisę (*acquis communautaire*), ją įgyvendina ir vykdo kitus Lietuvos narystės ES įsipareigojimus (8.4 p.); analizuoja ES teisę, jos taikymo ir aiškinimo praktiką, informuoja valstybės institucijas apie Lietuvos Respublikos teisės aktų ir ES teisės neatitikimą [...] (8.10 p.) (Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos..., 1998).

pažeidimo procedūrų skaičius (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2020, p. 7–8).

Žmogaus teisių kalinimo metu užtikrinimas seniai nebėra vien tik nacionalinė problema. Pavyzdžiui, Europos Parlamentas 2011 m. gruodžio 15 d. priimtoje rezoliucijoje¹² jau nebe pirmą kartą per pastaruosius 15 metų¹³ išreiškė „susirūpinimą dėl nerimą keliančios padėties turint mintyje kalinimo sąlygas ES ir ragina valstybes nares imtis skubių priemonių, kad būtų užtikrinta pagarba kalinių pagrindinėms teisėms [...] ir šių asmenų teisių apsauga, taip pat mano, kad visose valstybėse narėse turėtų būti taikomi būtiniausi bendri kalinimo standartai“ (2011 m. gruodžio 15 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl kalinimo sąlygų ES Nr. 2011/2897(RSP)) (Sakalauskas, 2020, p. 11). Taip pat 2011 m. gruodžio 15 d. rezoliucijoje nurodyta, kad valstybėms narėms nustatomi ne tik negatyvūs įpareigojimai, t. y. draudimas nežmoniškai arba žeminančiai elgtis su kaliniais, bet ir pozityvūs įpareigojimai – reikalavimas garantuoti, kad kalėjimo sąlygos užtikrintų pagarbą žmogaus orumui ir kad būtų atliekami išsamūs, veiksmingi tyrimai, jeigu minėtosios teisės pažeidžiamos (Europos Parlamento rezoliucija dėl kalinimo..., 2011). Nepraėjus nė 6 metams – 2017 m. spalio 5 d. Europos Parlamentas priėmė naują rezoliuciją¹⁴, kurioje nurodė esąs „nepaprastai susirūpinęs dėl kalėjimo sąlygų kai kuriose valstybėse narėse ir ne vieno Europos kalėjimo būklės“, taip pat paragino „valstybes nares laikytis sulaikymo taisyklių, grindžiamų tarptautinės teisės priemonėmis ir ET standartais“, ir priminė, kad „laisvės atėmimas nereikia orumo atėmimo“ (Sakalauskas, 2020, p. 11). 2017 m. spalio 5 d. rezoliucija taip pat numatė, jog kankinimo, žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo draudimas yra visuotinė norma, tad bet koks kalinių pagrindinių teisių pažeidimas, įvykdytas ne dėl apribojimų, kurie gyvybiškai svarbūs laisvės atėmimo požiūriu, žaloja žmogaus orumą (T. punktas) (Europos Parlamento rezoliucija dėl kalėjimų..., 2017).

Pamažu įsivyravo tendencija politinio ir teisinio pobūdžio dokumentuose vis daugiau baudžiamosios politikos¹⁵ sričių priskirti ES teisės reguliavimo sričiai. Kita vertus,

---

¹² ES praktikoje ypač svarbios rezoliucijos – jose išreiškiamos bendros nuomonės ir ketinimai dėl bendros integracijos raidos ir konkrečių uždavinių ES ir už jos ribų (Borchardt, 2011, p. 95).

¹³ Taip pat paminėtina: Europos Parlamento 1996 m. sausio 18 d. priimta rezoliucija „Dėl blogų sąlygų Europos Sąjungos kalinimo įstaigose“, 1998 m. gruodžio 17 d. rezoliucija „Dėl sąlygų Europos Sąjungos kalinimo įstaigose, dėl pagerinimų ir alternatyvių sankcijų“, 2004 m. kovo 9 d. priimta rekomendacija Tarybai „Dėl kalinių teisių Europos Sąjungoje“, o 2009 m. lapkričio 25 d. priimta rezoliucija „Dėl 2010–2014 m. daugiametės programos dėl laisvės, saugumo ir teisingumo erdvės“ (Stokholmo programa), kurioje raginama sukurti ES baudžiamosios teisenos erdvę, kuriai sukurti reikėtų „minimalių reikalavimų, susijusių su sąlygomis kalėjimuose [...] ir bendro ES kalinių teisių rinkinio“ (Sakalauskas, 2020, p. 11).

¹⁴ 2017 m. spalio 5 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl kalėjimų sistemos ir sąlygų kalėjimuose (2015/2062(INI)) (Sakalauskas, 2020, p. 11).

¹⁵ Baudžiamosios politikos viena iš sudedamųjų dalių gali būti laikoma ir bausmių vykdymo politika (Sakalauskas, 2012a, p. 10).

požiūris, kad dėl baudžiamųjų politinių priemonių šiam tikslui pasiekti turėtų būti sprendžiama nacionaliniu, o ne supranacionaliniu lygiu, tik labai pamažu užleido savo pozicijas ES (Sakalauskas, 2012a, p. 45). Nors ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis (Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos..., 2004), visgi svarbu paminėti, jog paprastai ES teisės aktai baudžiamosios teisės klausimais nėra tiesiogiai taikomi ir turi būti įgyvendinti nacionalinėje teisėje priimant, pakeičiant arba papildant nacionalinius teisės aktus (Švedas, 2010, p. 18). Bausmių vykdymas pirmiausia yra nacionalinio teisinio reguliavimo sritis, nors ir jai tam tikrą įtaką daro supranacionalinė teisė. Pastarąjį dešimtmetį ES mastu bandoma suvienodinti tam tikras baudžiamąsias teises nuostatas (Švedas, 2010 cituotas Sakalauskas, 2017, p. 91), nors ne visose šalyse tai daroma vienodai uoliai ir vienodu intensyvumu (European Criminal Policy Initiative cituotas Sakalauskas, 2017, p. 91). Nors ir ES teisės aktuose kartais netgi gana kategoriškai nurodomi tam tikri būtini nusikalstamų veikų sudėčių požymiai ar už tam tikrus nusikaltimus taikytinos (maksimalios) bausmės (Švedas, 2010 cituotas Sakalauskas, 2017, p. 91), tačiau niekur nerasime direktyvų dėl, pvz., minimalaus vienam kaliniui privalomai turinčio tekti kameros ploto ar tūrio, kitų privalomų kalinimo sąlygų (pvz., dėl atviro kalinimo, trumpalaikių išvykų suteikimo, pasimatymų su artimaisiais dažnumo ir formos, darbo, mokslo ir laisvalaikio praleidimo galimybių ir t. t. – viso to, kas sudaro laisvės atėmimo bausmės atlikimo kasdienybę, jos turinį) [...], o tai iš esmės sukuria tik vienodinimo iliuziją, dar blogesniu atveju – prisideda prie neracionalaus baudžiamosios politikos griežtinimo, kaip tai matyti, pavyzdžiui, Lietuvoje (Sakalauskas, 2016 cituotas Sakalauskas, 2017, p. 91–92).

Europos mastu egzistuoja platus konsensusas dėl žmogaus teisių standartų [...] ir mokslinė patirtimi grįsta resocializacijos koncepcija (Sakalauskas, 2017, p. 119). Bausmių vykdymo sistema nuolat kinta, ji integruojama į ES penitencines struktūras, todėl turime nuolat ieškoti sprendimų, diegti naujas, progresyvias sistemos valdymo formas (Stalioraitis, 2006, p. 9). Vis dėlto pažymėtina, kad tarptautinių teisės aktų reguliavimas bausmių vykdymo teisės principų srityje yra platesnis ir konkretesnis nei ES teisės aktų. Pastebėtina, jog ES įsikišimas į bausmių vykdymo teisės reguliavimo sritį iš dalies galėtų būti ir didesnis, kadangi, ES teisės aktai padėtų valstybėms narėms atsakingiau sureguliuoti svarbius nuteistųjų kalinimo sąlygų standartus ir išsamiau aiškinti svarbiausius principus.

2.2. Tarptautinių teisės aktų reikšmė nacionalinei teisėkūrai

Tarptautinės teisės aktai bausmių vykdymo klausimais – dvišaliai arba daugiašaliai privalomojo arba rekomendacinio pobūdžio norminiai teisės aktai, reguliuojantys bausmių vykdymo teisinius santykius. [...] Tarptautinės sutartys gali turėti įvairius pavadinimus, pvz. susitarimas, konvencija, statutas, sutartis, protokolai ir pan., tačiau tai neturi jokios reikšmės jos teisiniam statusui (Švedas, 2003, p. 90–91). Aktualūs tarptautinės teisės aktai bausmių vykdymo klausimais:

- 1) dvišalės Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys,
- 2) JTO konvencijos, rekomendacijos ir rezoliucijos,
- 3) ET konvencijos, rekomendacijos ir rezoliucijos (Švedas, 2013, p. 177).

Kaip numato Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 1 str. 1 d., Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis – tarptautinės teisės principų ir normų reglamentuotas susitarimas, kurį raštu sudaro Lietuva su tarptautinės teisės subjektais, nesvarbu, koks sutarties pavadinimas ir ar sutartį sudaro vienas, du ar keli tarpusavyje susiję dokumentai (Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas, 1999). Pagal Konstitucijos 138 str., tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). BVK 4 str. savo ruožtu numato: jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias taisykles negu BVK, taikomos tarptautinės sutarties taisyklės (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Taigi, tarptautinės sutartys – privalomojo pobūdžio teisės aktai (Švedas, 2013, p. 177).

Bausmių vykdymo teisės principų kontekste pažymėtina JTO 1984 m. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, kurią Lietuva yra ratifikavusi. Ši konvencija įpareigoja valstybes imtis priemonių užkirsti kelią kankinimo veiksams (Švedas, 2013, p. 181). Konvencija numato, kad „kankinimas“ – tai bet koks veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliama stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokių nors diskriminavimų grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu (1 str. 1 d.). Šios konvencijos 2 str. 3 d. taip pat numato, kad negalima vadovautis vyresniojo pareigūno ar valdžios institucijos įsakymu kankinimui pateisinti (Jungtinių Tautų Konvencija prieš

kankinimą..., 1984). Pagal šią Konvenciją įkuriamas Komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, kuris kontroliuoja, kaip valstybės laikosi įsipareigojimų (Švedas, 2013, p. 181). Štai A. Normantas pažymi: „Lietuvos Respublika privalės atsiskaityti JT dėl Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą įgyvendinimo dar šiais metais todėl tai, kad Lietuvoje [...] išlieka didelis įkalinųjų skaičius, prastos įkalinimo sąlygos, paplitęs smurtas įkalinimo įstaigose – kelia didelį susirūpinimą“ (Teise.Pro, 2018). Taigi, Lietuvoje šios Konvencijos keliami teisiniai standartai nėra pilnai įgyvendinami praktikoje – iš dalies tai yra per menko bausmių vykdymo sistemos finansavimo problema.

Štai tarptautinių organizacijų (pvz., JTO, ET) rekomendacijos ir rezoliucijos yra rekomendacinio pobūdžio teisės aktai. Šių teisės aktų ypatumas tas, kad valstybė, negalėdama arba nenorėdama įgyvendinti rekomendacijose ar rezoliucijose įtvirtintų nuostatų ar principų, turi pateikti neįgyvendinimo priežastis ir motyvus (Švedas, 2013, p. 177). Kalbant apie aktualias JTO rezoliucijas paminėtinos šios:

1) 1979 m. rezoliucija 34/169 dėl Teisėtvarkos apsaugos pareigūnų elgesio kodekso. Kodeksas nustato esmines bausmių vykdymo sistemos pareigūnų elgesio taisykles, pagarbą įstatymui, žmogaus orumui, jėgos panaudojimą tik būtinojo reikalingumo atveju, kankinimų, nežmoniško baudymo netoleravimą ir pan.;

2) 1995 m. Rekomendacija dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos. Šioje Rekomendacijoje rekomenduojama nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos sudaryti visuotinai pripažintus standartus atitinkančias bausmės atlikimo sąlygas, taikyti grupines ir individualias pataisymo programas ir pan.;

3) 1957 m. rezoliucija 663 (XXIV) dėl Tipinių minimaliųjų elgesio su kaliniais taisyklių. Šios taisyklės yra viena svarbiausių JTO rekomendacijų laisvės atėmimo bausmės vykdymo klausimais, kadangi reglamentuoja bendruosius laisvės atėmimo bausmės vykdymo principus, nuteistųjų klasifikavimą, reikalavimus įkalinimo įstaigų patalpoms, higienai, medicinos pagalbai, nuteistųjų drausiminės atsakomybės pagrindus, elgesio su nuteistaisiais taisykles;

4) 1989 m. rezoliucija Nr. 43/173 dėl Įkalinčių asmenų gynybos principų sąvado. Sąvadas nustato tiek bendrus (pvz., pagarbos žmogaus teisėms, teisėtumo, nediskriminavimo), tiek specialius (pvz., įkalinčių asmenų klasifikavimo, sveikatos priežiūros) bausmių vykdymo principus;

5) 1990 m. rezoliucija 45/111 dėl Esminių kalinių priežiūros principų. Šioje rezoliucijoje įtvirtinami teisėtumo, nediskriminavimo, pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms, religiniams įsitikinimams, kultūrai ir pan. principai (Švedas, 2013, 183–186).

Kalbant apie Europos Tarybos konvencijas, reglamentuojančias įv. bausmių vykdymo klausimus, Lietuva yra ratifikavusi šias:

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 (Švedas, 2013, p. 189). EŽTK (priimta 1950, įsigaliojo 1953, Lietuva ratifikavo 1995) draudžia žiaurių bausmių (visam laikui ar laikinai atimančių iš asmens natūralius pojūčius – klausą, regėjimą, erdvės ir laiko pojūtį) taikymą (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021). EŽTK 3 str. numato, kad niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį, arba būti tokiu būdu baudžiamas (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių..., 1950). Tai yra fundamentali žmogaus teisė, saugoma tarptautinių teisinių dokumentų (Beliūnienė *et al.*, 2014, p. 31).

EŽTK, kuri Lietuvoje buvo ratifikuota, turi įstatymo galią, todėl įstatymų leidėjui ir praktikams yra privaloma (Sakalauskas, 2017, p. 119). Aktualu paminėti, jog BVK projektas buvo derinamas su EŽTK, jos papildomų protokolų bei EŽTT sprendimų nuostatomis (Aiškinamasis raštas dėl Bausmių vykdymo..., 2002). Vis dėlto nors ratifikuoti visi pagrindiniai tarptautiniai teisės aktai žmogaus teisių srityje, tačiau aktyvus žmogaus teisėms aktualios teisinės bazės išplėtimas *per se* nepašalina visų problemų. Šalia to, atsirado naujų problemų, susijusių su šių teisės aktų įgyvendinimu; išryškėjo jų netobulumas; trūksta įgyvendinimo mechanizmų; nesukurta infrastruktūra kai kurių deklaruojamų teisių įgyvendinimui užtikrinti; trūksta kontrolės užtikrinant naujų teisės aktų įgyvendinimą (Šakalienė *et al.*, 2004, p. 8).

2. 1987 m. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą bei jos pirmasis ir antrasis protokolai. Ši konvencija įpareigoja Konvencijos dalyves leisti inspektavimo pagrindais ištirti asmenų, iš kurių atimta laisvė, priežiūrą, siekiant sustiprinti apsaugą nuo kankinimo, žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo¹⁶ (Švedas, 2013, p. 207–209). Ši konvencija (priimta 1987, įsigaliojo 1989, Lietuva ratifikavo 1998) numato bausmių taikymo tarptautinę kontrolę (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2021).

Tarptautiniai žmogaus teisių standartai dažnai formuluojami kaip rekomendacijos, neturinčios privalomojo pobūdžio, nes jie nėra nacionalinės teisės dalis ir negali būti traktuojami kaip turintys prieš ją viršenybę. Jie traktuojami kaip negriežtoji, arba „minkštoji“¹⁷, teisė, kurios nepaisymas neturi tarptautinių teisinių padarinių. ET Ministrų

¹⁶ Pagal šią konvenciją įsteigta Europos Komisija prieš kankinimus ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą [...], kuri yra inspektavusi ir Lietuvos laisvės atėmimo vietas (Švedas, 2013, p. 207–209).

¹⁷ Skirstymas į „minkštąją“ teisę ir „kietąją“ teisę nebėra toks vienareikšmis, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, kadangi EŽTT savo jurisprudencijoje, interpretuodamas EŽTK pažeidimus, vis dažniau remiasi „minkštosios“ teisės, pvz., Europos kalėjimų taisyklių, nuostatomis (Morgenstern, 2014 cituotas Sakalauskas, 2017 p. 119–120).

komitetas XX amžiaus antroje pusėje priėmė nemažai rekomendacijų bei rezoliucijų, skirtų įvairiems bausmių vykdymo aspektams (Sakalauskas, 2017, p. 119–121). Vis dėlto negriežtosios, minkštosios teisės, reikšmės tarptautiniams žmogaus teisių standartams negalima savaime menkinti, net jei tai ir yra „tik“ rekomendacijos (Sakalauskas, 2017, p. 10). Šios rekomendacijos ir rezoliucijos, aktualios bausmių vykdymo principų aspektu:

1) 2006 m. rekomendacija Nr. Rec(2006)2 dėl Europos kalėjimų taisyklių. Europos kalėjimų taisyklės – brandaus sąmoningumo žmogaus teisių klausimais išraiška ir pastanga suformuluoti stabilią, teisinės valstybės pagrindu paremtą resocializacijos koncepciją (Sakalauskas, 2017, p. 118). Šios taisyklės reglamentuoja bendruosius laisvės atėmimo bausmės vykdymo principus¹⁸;

2) 1976 m. rezoliucija (76)2 dėl kalinių, nuteistų ilgalaikiu laisvės atėmimu, priežiūros. Šia rezoliucija rekomenduojama ET narėms numatyti kaliniams bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo galimybes bei atlyginimo už dalyvavimą šioje veikloje sistemą;

3) 1973 m. rezoliucija (73)5 dėl Standartinių minimalių kalinių priežiūros taisyklių. Šios taisyklės reglamentuoja bendruosius laisvės atėmimo bausmės vykdymo principus, nuteistųjų drausminės atsakomybės pagrindus, kalėjimų personalo elgesio su nuteistaisiais taisykles. Šių taisyklių pagrindu buvo parengtos ir priimtos Europos kalėjimų taisyklės;

4) 2003 m. rekomendacija Nr. R(2003)23 dėl kalėjimų nuteistiesiems iki gyvos galvos ir kitiems ilgam terminui nuteistiems kaliniams administracijos valdymo numato nuteistųjų apsaugos ir saugumo kalėjime reikalavimus, elgesio su nuteistaisiais principus, žalingo laisvės atėmimo poveikio neutralizavimo priemonės;

5) 2012 m. rekomendacija Nr. R(2012)5 dėl Europos kalėjimų personalo etikos kodekso – apibrėžia kalėjimų personalo veiklos etines taisykles ir principus (Švedas, 2013, p. 215–223).

---

¹⁸ Pagrindiniai Europos kalėjimų taisyklėse numatyti principai: 1. Su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, turėtų būti elgiamasi taip, kad būtų užtikrinta pagarba jų žmogaus teisėms. 2. Asmenims, iš kurių atimta laisvė, paliekamos visos teisės, kurios nėra teisiškai atimamos paskyrus laisvės atėmimo bausmę arba kardomąjį kalinimą. 3. Asmenims, iš kurių atimta laisvė, turėtų būti taikomi minimaliai būtini ir atitinkantys paskirtą bausmę apribojimai. 4. Kalinimo sąlygos, kurios pažeidžia žmogaus teises, negali būti pateisinamos finansavimo trūkumu. 5. Gyvenimas kalinimo įstaigoje turėtų kiek įmanoma labiau priartėti prie pozityvių gyvenimo visuomenėje aspektų. 6. Visas kalinimas turėtų vykti taip, kad asmenys, kuriems buvo apribota laisvė, galėtų lengviau integruotis į laisvą visuomenę. 7. Turi būti skatinamas bendradarbiavimas su socialinėmis tarnybomis ir kiek įmanomas didesnis pilietinės visuomenės įsitraukimas į kalėjimo reikalus. 8. Kalinimo įstaigų personalui, atliekančiam svarbią valstybinę tarnybą, turėtų būti sudarytos tokios darbo sąlygos, kurios atitiktų aukštus nuteistųjų priežiūros standartus. 9. Visi kalėjimai turi būti nuolatinio valstybinių inspekcijų ir nepriklausomo stebėjimo objektas (Dėl Europos kalėjimų taisyklių, 2006).

Pažymėtina, kad JTO bei ET Ministrų komiteto konvencijose, rekomendacijose bei rezoliucijose, [...] įtvirtinami nuteistųjų žmogaus teisių ir laisvių standartai, jų apsaugos mechanizmas, nustatomi minimalūs reikalavimai atskiriems bausmių vykdymo aspektams, pvz., kalinių darbui ir švietimui, kalinių gyvenimo ir buities sąlygoms kalėjimuose ir pan. Lietuva, kaip ir kitos valstybės šių tarptautinių organizacijų narės, privalo siekti, kad šie reikalavimai būtų numatyti nacionalinėje teisinėje sistemoje ir nenukrypstamai įgyvendinami kasdieniniame gyvenime (Švedas, 2013, p. 37). Vis dėlto Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių yra išsakęs požiūrį, kad „rekomendacijos ar rezoliucijos yra rekomendacinio pobūdžio tarptautiniai dokumentai, iš esmės skirti valstybių įstatymų leidybai orientuoti. Šie tarptautinės teisės aktai tiesiogiai netaikomi“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248/2009) (Sakalauskas, 2017, p. 121). Nepaisant to, sekdamas baudimo doktrinos plėtojimosi tendencijomis, pasikeitimais kalinimo įstaigų ir pataisos administravimo praktikoje, atsižvelgdamas į esamus Europos kalėjimų taisyklių standartus, programas bei tendencijas, ekonomines bei politines sąlygas, Lietuvos įstatymų leidėjas remiasi ET rekomendacijomis, tyrimais bei studijomis – taip pat ir nuteistųjų pataisos srityje. Taigi, daugelis rekomendacijų Lietuvos Respublikos įstatymuose yra sėkmingai įtvirtintos bei taikomos (Jokubauskas, 2006, p. 71).

Doktrinoje išskirtinos nevienareikšmiškos nuomonės dėl nacionalinių teisės aktų atitikimo tarptautiniams standartams. Kai kurių autorių teigimu, Lietuvos teisės aktai dar neatitinka visų tarptautinių standartų, užtikrinančių kalinamų asmenų žmogaus teises, taigi, būtina peržiūrėti teisės aktus, reguliuojančius kalinimo įstaigų veiklą, ir juos suderinti su tarptautinių teisės aktų reikalavimais ir rekomendacijomis. Lietuvos kalinimo įstaigų veiklą reguliuojantys teisės aktai tarptautinius standartus įtvirtina abstrakčiai, stokojama detalesnio reguliavimo (Nikartas, 2013, p. 26). Kita vertus, dalis autorių pasisako, jog Lietuvos bausmių vykdymo įstatymai bei lydymieji teisės aktai atitinka tarptautinių teisės aktų reikalavimus ir sudaro loginę, vientisą bei pažangią laisvės atėmimo bausmės atlikimo režimo teisinę bazę, trūkumai sudaro tik nedidelę tarptautinius teisinius standartus įgyvendinti siekiančios nacionalinės teisėkūros dalį (Jokubauskas, 2006, p. 76). Vis dėlto iš praktinės perspektyvos neginčytina, jog tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių gynimo institucijos nuolat fiksuoja teisės nepatirti nežmoniško, žeminančio elgesio bei nebūti taip baudžiamam neužtikrinimo faktus (Nikartas, 2013, p. 26).

Vertinant tarptautinių teisės aktų reikšmę bei lyginant nacionalinio ir tarptautinio reguliavimo skirtumus pažymėtina, jog tarptautiniu mastu dauguma taikomų standartų susiję su pagrindiniais principais (pvz., kalinių žmogiškuoju orumu, sveikata ir privatumu),

tačiau nenustato konkrečių techninių reikalavimų¹⁹. Nacionaliniu lygmeniu daugelis valstybių yra priėmusios konkrečius standartus, kuriuose apibrėžti išmatuojami techniniai reikalavimai (Markov, 2015, p. 17–21).

Aktualu pastebėti, jog ilga Lietuvos tarptautinė izoliacija, vyravęs praktinis beteisiškumas ir geležinės uždangos griūtis pažadino tarptautinių standartų alkį ir besąlygišką tikėjimą jų galia; ypač iki Lietuvai tampant ET, taip pat ES nare, tarptautiniai teisės aktai (netgi rekomendacinio pobūdžio) buvo „stebuklingas raktas“, kuriuo tariamai buvo galima atrakinti daugelio iškilusių socialinių ir žmogaus teisių užtikrinimo problemų duris. Prie jų buvo stengiamasi kuo greičiau prisijungti, juos paskelbti, jų nuostatos cituojamos įvairiose konferencijose ir seminaruose, tačiau praktika keitėsi iš lėto ir tik labai nežymiai. Iki šiol tarptautiniai teisės aktai yra svarus teorinis argumentas. Daugelis jų geriau žinomi ir dažniau cituojami, nei Vakarų Europos valstybėse, tačiau jų praktinis įgyvendinimas (iš dalies ir dėl abstraktumo) kartais lieka antrarūšiu klausimu. Kai kurių autorių nuomone, tarptautiniai teisės aktai ir jų nuostatos nacionaliniame lygmenyje sunkiai tampa savos (yra internalizuojamos) ir retai laikomos priemone gerinti baudžiamosios justicijos veikimą šalyje, priimant jas pirmiausia kaip apibendrintos ir siektinos geros praktikos pavyzdžius, o ne kaip kažkieno primestas nuostatas (Sakalauskas, 2012a, p. 27). Darytina išvada, jog praktikoje aktyviai yra naudojama ne absoliuti dauguma tarptautinių nuostatų, o kai kurios iš jų ir nacionaliniame reguliavime sunkiai prigija.

Galiausiai pažymėtina, kad tarptautinių ir ES teisės aktų nuostatos padėjo suformuoti nepriklausomos Lietuvos bausmių vykdymo teisės sistemą bei principus. Tarptautiniais teisės aktais grindžiamos pamatinės žmogaus teisių apsaugos nuostatos, būtent su tarptautinių ir ES teisės aktų pagalba šios nuostatos tapo pripažintinos ir sureguliuotos nacionalinėje teisėje. Vis dėlto šių tarptautinių teisės aktų nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje priklauso ir nuo nacionalinio įstatymų leidėjo požiūrio konkrečiais bausmių vykdymo teisės klausimais, taip pat ir nuo valstybės baudžiamosios politikos, tam tikrų sričių finansavimo. Nekyla abejonių, jog kuo didesnę įtaką tarptautiniai teisės aktai darytų Lietuvos nacionaliniam reguliavimui, tuo labiau būtų užtikrinamos nuteistųjų teisės ir pasaulyje pripažįstami žmogaus teisių apsaugos standartai.

---

¹⁹ Štai, pvz., nors Europos kalėjimų taisyklėse konkretūs techniniai reikalavimai nėra numatyti, nurodoma, kad, apgyvendinant kalinius, ypač suteikiant jiems vietą miegoti, būtina gerbti jų žmogiškąjį orumą ir, esant galimybei, užtikrinti privatumą (18.1 taisyklė), tačiau valstybių vyriausybėms paliekama teisė nacionalinėje teisėje numatyti mažiausius gyvenamojo ploto reikalavimus (18.2 taisyklė). Europos kalinimo įstaigų taisyklėse nurodyta, kad nacionaliniai įstatymai turi numatyti mechanizmus, kurie neleistų minimalių gyvenimo sąlygų reikalavimų pažeidimų pateisinti tuo, kad kalinimo įstaigos yra perpildytos (18.4 taisyklė) (Markov, 2015, p. 17–21).

3. BAUSMIŲ VYKDYMO TEISĖS PRINCIPŲ TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Praktinė bausmių vykdymo teisės principų analizė parodė, kad vykdant bausmes dažniausiai susiduriama humanizmo principų pažeidimais, taip pat dažnai susiduriama ir su teisėtumo principo pažeidimais.

Problemų Lietuvos kalnimo įstaigose yra daug, daugelis jų susiję su įvairiais bausmių vykdymo teisės principų pažeidimais. Daugumos principų pažeidimui kilti prielaidas sudaro netinkamas ir nepakankamas kalnimo įstaigų finansavimas, tačiau Nuolatinis žmogaus teisių komitetas, remdamasis EŽTT aiškinimu ir proporcingumo principo taikymu ekonomikos krizės sąlygomis, yra pabrėžęs, kad išteklių trūkumas negali pateisinti nepakankamą EŽTK garantuojamų teisių apsaugą ir kad būtina rasti šių dviejų kriterijų pusiausvyrą, kadangi teisinėje valstybėje žmogaus teisės yra neginčytina ir nemažėjanti pamatinė vertybė bet kuriomis valstybės gyvenimo sąlygomis (Kūris, 2015, p. 136). Pastebėtinai ir Lietuvos visuomenės neigiamas požiūris į nuteistuosius, kadangi nuteistieji – viena labiausiai stigmatizuojamų grupių Lietuvoje (Tursaitė, 2019). Ko gero, tinkamoms kalnimo sąlygoms užtikrinti skiriamas finansavimas priklauso ir nuo visuomenės požiūrio, kadangi valstybės pareigos gerbti žmogaus teises nevykdymas neturėtų būti pridengiamas lėšų trūkumu.

Tarp ES valstybių Lietuva yra viena „pirmaujančiųjų“ pagal įkalintų asmenų skaičių. Orumą žeminančios kalnimo sąlygos tebelieka opi šalies problema. Seimo kontrolieriai bei CPT ne kartą atkreipė valstybės dėmesį į prastas kalnimo sąlygas šalyje (Teise.Pro, 2018). Pažymėtina, jog „Humaniškos įkalnimo sistemos kertinis akmuo visada yra tinkamai parinktas ir parengtas personalas, kuris žino, kaip teisingai formuoti savo santykius su kalniais, ir žiūri į savo darbą ne tik kaip į tarnybos vietą, bet ir kaip į profesiją. Pagrindinis šios profesijos bruožas turi būti gerų santykių su kalniais sukūrimas“ (Europos Taryba, 2003 cituotas Sakalauskas, 2015a, p. 24). JT Komitetas prieš kankinimą (CAT), 2014 m. konstatavo, kad didelį kalinių smurto kalėjimuose lygį lemia netinkamas kalėjimų valdymas ir per mažas darbuotojų skaičius, todėl kalinių ir darbuotojų santykį reikėtų keisti (United Nations Committee against Torture, 2014 cituotas Kūris, 2015, p. 443). Dėl didelio nuteistųjų skaičiaus kai kuriose laisvės atėmimo vietose iki šiol nėra užtikrinamos tinkamos humanizmo principą ir tarptautinius įsipareigojimus atitinkančios nuteistųjų laikymo sąlygos, taip pat veiksmingas jų resocializacijos procesas. Nemažai laisvės atėmimo vietų yra perpildytos (Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo..., 2008 cituota Mesonienė, 2009, p. 199).

CPT taip pat identifikavo netinkamo elgesio su kaliniais, kalinių tarpusavio smurto ir darbuotojų skaičiaus Alytaus pataisos namuose problemą. Po 2012 m. inspektavimo vizito Lietuvoje CPT pateikė skubų pastebėjimą pagal Europos konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą konvencijos 8 str. 5 d. ir rekomendavo atlikti išsamų ir nepriklausomą įstaigos veikimo ir valdymo tyrimą, pateikti siūlymus dėl reikalingų veiksmų trūkumams šalinti (European Committee for the Prevention..., 2014 cituotas Kūris, 2015, p. 443). Visa tai lemia, kad nėra užtikrinamos EŽTK, Europos konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymo, BVK ir kitų teisės aktų atitinkamos nuostatos (Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo..., 2008 cituota Mesonienė, 2009, p. 199–200).

Pažymėtina, jog saugios sveikatai gyvenamosios aplinkos sudarymas – pagrindinis reikalavimas, kurį valstybė privalo užtikrinti laisvės atėmimo vietose laikomiems asmenims. Šios pareigos pažeidimai daugiausiai susiję su kalinimo įstaigų perpildymu. Lietuvos Respublikos laisvės atėmimo vietose laikomi asmenys ne kartą kreipėsi į administracinius teismus, teikdami reikalavimus, susijusius su minimalaus gyvenamųjų patalpų ploto dydžio pažeidimu (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 474–475). Kaip teigiama žiniasklaidoje, Lietuvos kalėjimuose gyvenimo sąlygos neleidžia nuteistiesiems pasikeisti – jie įgyja tik dar daugiau agresijos. Be pareigūnų piktnaudžiavimo, negebėjimo arba nenoro įvesti tvarką, užkardyti išplitusią savivalę, nėra ir tinkamų buitinių sąlygų, infrastruktūros. Politikai kone nuo nepriklausomybės atkūrimo laikų kalba, kad reikia investuoti į įkalinimo įstaigas, keisti žmones žlugdančią bausmių vykdymo sistemą, tik nuo kalbų niekaip nepereinama prie darbų (lrytas.lt, 2018).

Bausmių vykdymo sistema turi keistis iš vidaus, vadinasi, kol pačioje bausmių vykdymo sistemoje neatsiras pakankama kritinės masės, žmonių, besiremiančių humaniško principais, tol visos problemos ir toliau bus marinuojamos, bausmių vykdymo sąlygos prastės. Iki šiol net tarp aukščiausių valstybės vadovų išgalėjęs mąstymas, kad įkalinimas turi atlikti atgrasymo nuo nusikaltimo vykdymo funkciją, iš dalies galima teigti, kad Lietuvos bausmių sistema ginasi nuo bandymų joje pasėti humaniško sėklų (Sakalauskas, 2015b). Nuteistųjų gyvenimo sąlygos – viena iš žiniasklaidoje mažai matomų, tačiau jau dešimtmetį Lietuvai tarptautinę kritiką užtraukianti problema (Jurevičiūtė *et al.*, 2020, p. 9). Vis tik Kalėjimų departamentas užsimena, kad situacija palaiapsniui gerėja: 2020 metais gerėjo nuteistųjų bausmės atlikimo sąlygos. [...] Būtina imtis visų galimų priemonių, kurios padėtų užtikrinti orias bei visuomenės gyvenimo standartus atitinkančias gyvenimo sąlygas [...]. Bausmių vykdymo

sistemos infrastruktūros gerinimas užtikrins geresnes nuteistųjų (suimtųjų) gyvenimo sąlygas, garantuos didesnę saugumą laisvės atėmimo bausmę atliekantiems, juos prižiūrintiems asmenims ir visuomenei (Kalėjimų departamentas, 2020).

Principų pažeidimai neišvengiamai sudaro prielaidas nuteistiesiems nuolat skųsti prastas kalinimo sąlygas. Į žmogaus teisių užtikrinimo problemas įkalinimo įstaigose dėmesį nuolat atkreipia Žmogaus teisių stebėjimo institutas ir Lietuvos teisės institutas, gaunantys ir nemažai asmeninių kalinių skundų. Išorinę kontrolę Lietuvoje atlieka Seimo kontrolierių įstaiga, įsteigta dar 1994 m. (Sakalauskas, 2017, p. 132). BVK 100 str. numato nuteistųjų teisę kreiptis į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais, nuteistieji taip pat turi teisę tiesiogiai kreiptis į Prezidentą, Seimo ar Vyriausybės narį, prokurorą, Seimo kontrolierių arba Teisingumo ministerijos atstovą šių asmenų lankymosi pataisos įstaigose metu (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003).

Pastebėtina, jog žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo bylos vis dar išlieka pagrindinė LVAT praktikos dalis ir 2020 metais jos sudarė beveik pusę visų per metus Teisme pagal apeliacinius skundus išnagrinėtų administracinių bylų. [...] Šioje kategorijoje ir toliau vyrauja bylos dėl netinkamų suėmimo ir kalinimo sąlygų, daugiausiai – dėl per mažo gyvenamųjų patalpų ploto, netinkamų higienos sąlygų (LVAT 2020 metų veiklos apžvalga, 2020, p. 33–34). Daugiau nei trečdalis visų Seimo kontrolierių 2020 metais ištirtų skundų buvo skundai, susiję su laisvės apribojimu (38 proc.). 2020 m., lyginant ankstesniais metais, nuosekliai auga nuteistųjų ir sulaikytųjų skundų skaičius: 2016 m. tokių skundų buvo 21 proc., 2017 – 26 proc., 2018 – 31 proc., 2019 – 36 proc., o 2020 – 38 procentai (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2021, p. 109–110). Kalbant apie CPT veiklą, susijusią su Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstaigų inspektavimu, pažymėtina, jog CPT iki šiol jau yra atlikęs 7 vizitus į Lietuvą (The CPT and Lithuania, 2021).

Taigi, deja, kalinimo sąlygos Lietuvoje vis dar neatitinka humanizmo principo reikalavimų, o ypač žeminančio orumą elgesio aspektu, kadangi kalinimo sąlygos iš esmės pažeidžia tarptautinius reikalavimus, nuteistųjų sveikata nėra pakankamai užtikrinama, nuteistieji negali jaustis saugiai. Vis dėlto matyti, jog situacija palaipsniui keičiasi, gerėja ir humanizmo bei teisėtumo principų visiškai užtikrinimas ir pilnas įgyvendinimas pamažu tampa viena didžiausių bausmių vykdymo sistemos tobulinimo siekiamybių.

3.1. EŽTT praktika byloje dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų

Igyvendindamas tarptautinį kontrolės mechanizmą ir prižiūrėdamas, kaip valstybės laikosi prisiimtų įsipareigojimų Europos Žmogaus Teisių Teismas nagrinėja peticijas dėl žmogaus teisių ir laisvių, kurias garantuoja EŽTK ir jos papildomi protokolai, pažeidimų (Švedas, 2013, p. 38). 2018 m. vien tik EŽTT paduotų ir pasiektų taikių susitarimų su Lietuvos Respublikos Vyriausybe pagrindu buvo išmokėta keli šimtai tūkstančių eurų kompensacijų už blogas kalinimo sąlygas (Lrytas.lt, 2018 cituotas Sakalauskas, 2020, p. 67–68). Žiniasklaidoje skelbiamais duomenimis, iki 2018 m. balandžio mėn. Lietuva jau buvo sumokėjusi 3,4 mln. eurų kompensacijų už netinkamas kalinimo sąlygas (Lrytas.lt, 2018 cituotas Sakalauskas, 2020, p. 68). Atsižvelgiant į nurodytus skaičius darytina išvada, jog EŽTT vertinimu Lietuvos kalinimo įstaigos neatitinka tarptautinių standartų ir nepakankamai laikosi bausmių vykdymo teisės principų.

Apibrėždamas kalinamų asmenų statusą, EŽTT numatė, jog įkalinimo įstaigose, atsižvelgiant į šių įstaigų pobūdį, gali būti pateisinami platesni apribojimai nei laisvėje esančių asmenų atžvilgiu²⁰. Be to, EŽTT praktikoje pripažįstama, kad tam tikros kalinimo sąlygos ir apribojimai yra būdingi atliekant laisvės atėmimo bausmę²¹, o laisvės atėmimo bausmė visada daro įtaką asmens įprastam gyvenimui ir neišvengiamai nustato tam tikrus apribojimus ir kontrolę²² (2013 m. gegužės 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A822-1114/2013) (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 468).

Nežmoniškos ir / ar žeminančios kalinimo sąlygos – specifinė žmogaus teisių pažeidimo forma. Pabrėžina, kad kalinimo sąlygų pripažinimas EŽTK 3 str. pažeidimu gana nauja EŽTT praktikos tendencija, ypač paplitusi pastaruosiu metu ir sietina su kalinių teisių apsaugos tarptautinių standartų sugriežtinimu šiuo laikotarpiu (Nikartas, 2013, p. 10). Nežmoniško arba žeminančio elgesio draudimo laikymosi aspektu [...] EŽTT yra ne kartą pažymėjęs, jog tam tikrais atvejais nuteistajam reikalinga papildoma apsauga dėl jo padėties pažeidžiamumo ir dėl to, kad valstybė dėl šio asmens prisiima atsakomybę. Šiame kontekste EŽTK 3 str. (niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas) nustato valstybės institucijoms pozityvią pareigą užtikrinti, kad asmens kalinimo sąlygos nepažeistų žmogiškojo orumo, kad šios priemonės

²⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. spalio 6 d. sprendimas byloje *Hirst prieš Jungtinę Karalystę* (Nr. 2), pareiškimo Nr. 74025/01; 1975 m. vasario 21 d. sprendimas byloje *Goldar prieš Jungtinę Karalystę*, pareiškimo Nr. 4451/70 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 468).

²¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1967 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *K.H.C. prieš Jungtinę Karalystę*, pareiškimo Nr. 2749/66 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 468).

²² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Dickinson prieš Jungtinę Karalystę*, pareiškimo Nr. 44362/04 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 468).

vykdymo būdas ir metodas nesukeltų jam tokių kančių ir sunkumų, kurių intensyvumas viršytų neišvengiamai kalinimui būdingą kentėjimo laipsnį, ir kad, atsižvelgiant į praktinius su įkalinimu susijusius poreikius, būtų adekvačiai užtikrinama jo sveikata ir gerovė²³. Taigi, iš valstybės yra reikalaujama, neatsižvelgiant į jos logistinius bei finansinius sunkumus, organizuoti kalinimo įstaigų sistemą tokiu būdu, kad būtų gerbiamas žmogaus orumas²⁴ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 469). Neišvengiamo lygio riba yra santykinė – ji priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių, pvz., nuo kankinančio, nežmoniško ar orumą žeminančio elgesio trukmės, fizinių ir psichinių padarinių, tam tikrose bylose – nuo nukentėjusiojo lyties, amžiaus, sveikatos būklės (EŽTT 2001 m. balandžio 21 d. sprendimas byloje *Peers prieš Graikiją*) (Nikartas, 2013, p. 9). EŽTT, vertindamas, ar neišvengiamo lygmens ribos yra peržengiamos, atsižvelgia į konkrečios valstybės visuomenės socialinį kultūrinį kontekstą – tai, kas nepriimtina vienoje visuomenėje, gali būti normalu ir priimtina kitoje (Aisling, 2003 cituotas Nikartas, 2013, p. 9). Darytina išvada, jog nors ir kalinamų asmenų atžvilgiu gali būti pateisinami platesni apribojimai nei laisvėje esančių asmenų atžvilgiu, šie apribojimai privalo nepažeisti nuteistųjų žmogiškojo orumo, o nuteistųjų sveikata turi būti tinkamai apsaugota.

Pastebėtina, kad EŽTK nėra tiesioginių nuostatų, susijusių su nuteistųjų resocializacija. Taip yra todėl, kad joje pirmiausia pabrėžiamas draudimas kankinti ir kitaip panašiai pažeidžiant teisinės valstybės principą elgtis su kaltinamaisiais ir nuteistaisiais. Tačiau EŽTT jurisprudencijoje analizuojamos įkalinimo problemos, besikertančios ir su resocializacijos principu. Pavyzdžiui, tai yra asmens laikymas orumą žeminančiomis sąlygomis, o tai gali būti traktuojama kaip kankinimas arba nežmoniškas elgesys, arba ekstremalus įstaigos perpildymas ir nepakankama erdvė, nesuteikianti saugumo ir privatumo. Kankinimų prevencijos komitetas savo standartuose nustatė minimalų 4 m² plotą, kuris turi tekti daugiavietėse patalpose apgyvendintiems kaliniams, vienvietėms patalpoms nustatytas minimalus 6 m² standartas. EŽTT daugelyje savo sprendimų šiais standartais remiasi, tačiau pats nenustato jokio bendro visiems atvejams taikytino minimalaus ploto dydžio. Kita vertus, jis pripažįsta, kad ekstremalus perpildymas ir su juo

---

²³ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 26 d. sprendimą byloje *Kudla prieš Lenkiją*, pareiškimo Nr. 30210/96; 2002 m. liepos 15 d. sprendimą byloje *Kalashnikov prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 47095/99; 2003 m. vasario 4 d. sprendimą byloje *Van der Ven prieš Nyderlandų Karalystę*, pareiškimo Nr. 50901/99; 2009 m. spalio 22 d. sprendimo byloje *Norbert Sikorski prieš Lenkiją*, pareiškimo Nr. 17599/05, 131 paragrafą (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 469).

²⁴ Žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. kovo 27 d. sprendimo byloje *Sukhovoy prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 63955/00, 31 paragrafą; 2007 m. gegužės 10 d. sprendimo byloje *Benediktov prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 106/02, 37 paragrafą; 2013 m. lapkričio 18 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. A261-1802/2013 ir joje nurodytą EŽTT praktiką (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 469).

susijusios netinkamos higienos sąlygos gali būti traktuojamos kaip asmens kankinimas EŽTK 3 str. prasme. Daugelis kitų žmogaus orumą žeminančių gyvenimo įkalinimo įstaigose aspektų tuo pat metu gali būti traktuojami ir kaip kenksmingi asmens integracijai (Sakalauskas, 2017, p. 121–122).

Pagal EŽTT suformuotą praktiką tam, kad netinkamas elgesys patektų į EŽTK 3 str. reguliavimo sritį, jis turi pasiekti minimalų žiaurumo lygį. Šio minimalaus žiaurumo lygio vertinimas yra reliatyvus, jis priklauso nuo visų bylos aplinkybių (elgesio trukmė, fizinis ir psichinis poveikis, lytis, amžius, sveikatos būklė). Spręsdamas, ar elgesys pagal Konvencijos 3 str. yra žeminantis orumą, EŽTT atsižvelgia į tai, ar jo tikslas yra pažeminti asmenį ir ar tai neigiamai paveikė asmenį su Konvencijos 3 str. nesuderinamu būdu²⁵. Tačiau netgi tokio tikslo nebuvimas nepadaro neįmanoma, kad bus pripažintas Konvencijos 3 str. pažeidimas. Pastebėtina, jog EŽTT savo praktikoje yra ne kartą nurodęs, jog kameros erdvės trūkumas yra labai reikšmingas faktorius sprendžiant, ar taikomos sulaikymo sąlygos buvo „žeminančios“ Konvencijos 3 str. požiūriu, o ypač mažas kalnimo metu asmeniui tenkantis plotas ir gana ilgas kalnimo laikas gali būti savaime pakankamas pagrindas pripažinti Konvencijos 3 str. pažeidimą²⁶. Kita vertus, remiantis EŽTT praktika, vien tik mažesnio ploto suteikimas ne visada savaime suponuoja išvadą, jog buvo pažeistas Konvencijos 3 str. Pavyzdžiui, *Valašinas prieš Lietuvą* byloje EŽTT konstatavo, kad santykinai mažą plotą, tekusį vienam asmeniui, kompensavo absoliučiais skaičiais vertinti nemaži miegamųjų išmatavimai, kuriuose netrūko nei šviesos, nei oro bei suteikta judėjimo laisvė (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutartis administracinėje byloje). EŽTT jurisprudencijoje žmogaus orumą žeminančiomis sąlygomis pripažįstama ne nepakankama erdvė, bet ir kiti fiziniai patalpų būklės parametrai: nepakankamas apšvietimas, vėdinimas, šildymas, sanitarinių ir higienos įrenginių prasta kokybė bei nepakankamas prieinamumas ir pan. (šių sąlygų neatitiktis žmogaus orumo standartams fiksuojama ir Lietuvoje) (Nikartas, 2013, p. 19).

EŽTT yra daug kartų pripažinęs, kad Konvencijos 3 str. įtvirtina vieną iš pačių pagrindinių demokratinės visuomenės vertybių. Jis absoliučiai uždraudžia kankinimą arba nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį, nepriklausomai nuo aplinkybių ir nukentėjusio elgesio. Byloje *Karalevičius prieš Lietuvą* pareiškėjas skundėsi, kad kalnimo gyvenamasis plotas buvo 1,5 m². Pareiškėjas teigia, kad jis gyveno ir miegojo maždaug 20 m² ploto

²⁵ Žr. EŽTT 2001 m. balandžio 21 d. sprendimą byloje *Peers prieš Graikiją*, pareiškimo Nr. 28524/95 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutartis administracinėje byloje).

²⁶ Žr. EŽTT 2005 m. balandžio 7 d. sprendimą byloje *K. prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 53254/99, 2008 m. vasario 14 d. sprendimą byloje *Dorokhov prieš Rusiją*, pareiškimo Nr. 66802/01, 2012 m. sausio 10 d. sprendimą byloje *Ananyev ir kiti prieš Rusiją* (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutartis administracinėje byloje).

kameroje, kurioje buvo laikoma nuo 10 iki 15 kalinamųjų. Kiekvienoje kameroje buvo atviras tualetas. Trūko ventiliacijos ir stipriai dvokė, nes kalinamieji rūkė ir naudojosi tualetu. Kameros buvo drėgnos ir šaltos, ypač žiemą. Ankštas gyvenamasis sąlygas sunkino dar ir tai, kad buvo skiriamas labai trumpas laikas pasivaikščioti izoliatoriaus kieme (viena valanda per dieną). Izoliatoriaus patalynė buvo blogos būklės ir nešvari. Skalbti reikėjo rankomis kameroje esančioje kriauklėje. Nuolat trūko šalto ir karšto vandens. Naudotis dušu galima buvo tik kartą per 15 dienų. Maistas buvo ruošiamas ir teikiamas blogomis sąlygomis. Tik 6 litai per dieną buvo skiriami kalinamojo maitinimui. Teismas mano, jog yra nustatyta, kad pareiškėjas buvo izoliuotas kameroje 23 valandas per parą. Esant šioms aplinkybėms, ypač mažas gyvenamasis plotas yra labai svarbus aspektas, į kurį būtina atsižvelgti, vertinant ar ginčijamos kalnimo sąlygos prilygo „žeminančiam orumą“ elgesiui Konvencijos 3 str. požiūriu. Atsižvelgdamas į visas aplinkybes EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas Konvencijos 3 str. (EŽTT 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas byloje *Karalevičius prieš Lietuvą*).

EŽTT nagrinėdamas skundus dėl žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų, suformavo gana plačią EŽTK 3 str. taikymo praktiką, kuri itin aktuali humanizmo principo įgyvendinimui įvairių valstybių kalnimo įstaigose. EŽTT priimtais sprendimais savo nutartyse, sprendimuose remiasi valstybių nacionaliniai teismai, o šio teismo praktika yra pavyzdinė formuojant bausmių vykdymo teisės principų (ypač humanizmo) teorinius ir praktinius išaiškinimus.

3.2. Lietuvos teismų praktika dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų

Remiantis BVK 183 str., bausmes vykdančių institucijų ir įstaigų pareigūnų veiksmai ir sprendimai gali būti skundžiami atitinkamą bausmę vykdančios institucijos ar įstaigos vadovui (1 d.); bausmes vykdančių institucijų ir įstaigų vadovų veiksmai ir sprendimai skundžiami Kalėjimų departamento direktoriui (2 d.); Kalėjimų departamento direktoriaus veiksmai ir sprendimai gali būti skundžiami apygardos administraciniam teismui (3 d.) (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Kalinių skundų kasmet daugėja (Jacinevičienė-Baltaduonė, 2017 cituotas Sakalauskas, 2020, p. 68) – LVAT praktika patvirtina aplinkybę, jog kalnimo įstaigose esančios sąlygos vis dar neretai neatitinka teisės aktų reikalavimų, o tai yra pagrindas atlyginti kalinių patirtą žalą (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016..., cituotas Sakalauskas, 2020, p. 68). Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo bylos yra pagrindinė Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – ir LVAT) praktikos dalis, o šioje

kategorijoje daugiausia išnagrinėjama bylų dėl netinkamų suėmimo ir kalinimo sąlygų (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017..., cituotas Sakalauskas, 2020, p. 68).

Minėtos bylos sudaro beveik pusę visų LVAT bylų. Šioje kategorijoje daugiausiai išnagrinėta bylų būtent dėl per mažo kameros ploto ir (ar) netinkamų higienos sąlygų, tačiau pastebima tendencija prašyti neturtinės žalos atlyginimo ir už kitokių nuteistųjų reikalavimų nepaisymą, pvz., dėl nesudarytos galimybės sveikatos problemų turinčiam asmeniui miegoti dviaukštės lovos pirmame aukšte²⁷, dėl antrankių naudojimo gydymo įstaigoje²⁸, dėl trumpalaikių išvykų asmenims, nuteistiems už labai sunkius nusikaltimus²⁹, dėl galimybės sujungti pasimatymus ir galimybės naudotis internetine telefonija³⁰ ir kt. [...] Didžiausia Teismo priteista neturtinės žalos atlyginimo suma sudarė 75 000 Eur dviem apeliančiams už tai, jog Pravieniškių pataisos namai-atviroji kolonija neužtikrino artimo giminaičio (sūnaus ir brolio) saugumo, dėl ko šis, atlikdamas bausmę, buvo sumuštas ir dėl komplikacijų po patirtų sužalojimų mirė³¹“ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018..., Sakalauskas, 2020, p. 69). Stebėtina, jog LVAT praktika nuo seno yra tiesioginis įrodymas apie pasikeitimų reikalaujančią padėtį kalinimo įstaigose ir vis dėlto kalėjimų sistema kasmet vis dar sulaukia milžiniško skaičiaus nusiskundimų, vadinasi, situacija keičiasi per lėtai.

LVAT praktikoje ne kartą pažymėta, kad asmenys, kuriems ribojama (atimta) laisvė, turi specifinį teisinį statusą, todėl jo asmeninių laisvių suvaržymas tam tikra apimtimi yra neišvengiamas. Specifinė kalinamo asmens teisinė padėtis suponuoja ir tam tikrus procesinių taisyklių taikymo ypatumus. Tai, kad asmens laisvė yra ribojama, administracinių teismų praktikoje atsižvelgiama taikant įrodinėjimo naštos dėl reikalavimų atlyginti kalinimo metu kilusią neturtinę žalą taisykles³² bei sprendžiant kitus procesinių teisių įgyvendinimo klausimus, pvz., praleisto termino atnaujinimo klausimą³³ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 468–469).

---

²⁷ 2018 m. sausio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-464-520/2018 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018..., Sakalauskas, 2020, p. 69).

²⁸ 2018 m. spalio 24 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-2513-1062/2018 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018..., Sakalauskas, 2020, p. 69).

²⁹ 2018 m. lapkričio 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1106-575/2018 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018..., Sakalauskas, 2020, p. 69).

³⁰ 2018 m. lapkričio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1631-662/2018 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018..., Sakalauskas, 2020, p. 69).

³¹ 2018 m. gegužės 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-664-756/2018 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018..., Sakalauskas, 2020, p. 69).

³² 2013 m. lapkričio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A261-1798/2013 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 469).

³³ 2013 m. balandžio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. TA602-15/2013; 2013 m. liepos 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. TA552-51/2013 (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 469).

Nagrinėjant bausmių vykdymo teisės principų pažeidimus aktualu aptarti ir konkrečias bylas. Kaip nurodoma LVAT byloje Nr. A143-2876/2011, pareiškėjui atsisakyta suteikti pasimatymą su sutuoktine be pataisos įstaigos atstovo. Pareiškėjas siekė tokio pasimatymo, prašė nurodyti atsisakymo priežastis. LVAT sutiko su pirmosios instancijos teismo išvada, kad pareiškėjo skundžiamas atsakovo atsisakymas suteikti minėtą teisę neatitinka administracinio sprendimo pagrįstumo kriterijų, nustatytų Viešojo administravimo įst. LVAT, šioje byloje aiškindamas pažeistą **teisėtumo** principą, papildomai pažymėjo: kiekvienu konkrečiu atveju, kuriuo atsisakoma suteikti nuteistajam galimybę pasinaudoti savo teisėmis, sprendime turi būti aiškiai nurodyti objektyviais duomenimis (faktais) ir teisės aktų normomis pagrįsti atsisakymo motyvai (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis administracinėje byloje).

Byloje Nr. A143-629/2019 ginčas kilo dėl Vilniaus pataisos namų direktoriaus, Kalėjimų departamento sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo. Pareiškėjas atsisakė vykdyti administracijos nurodymą eiti į paskirtą būrį (kiti nuteistieji jam grasino, būryje vyrauja subkultūra, jis priklausytų „nuskriaustųjų“ kastai, būtų žeminamas ir t. t.), tačiau bausmių vykdymo institucijos neatsižvelgė į šias aplinkybes, priėmė abstraktų sprendimą. LVAT konstatavo, kad institucijų priimti dokumentai nėra motyvuoti ir toks administracinio akto trūkumas yra esminis, o byloje nurodyti institucijų sprendimai pripažinti naikintinais. Individualus administracinis aktas turi būti pagrįstas objektyviais duomenimis (faktais) ir teisės aktų normomis. LVAT dėl **teisėtumo** principo pažeidimo šioje byloje pažymėjo: bausmių vykdymo ir atlikimo tvarką, sąlygas ir principus, nuteistųjų teisių, laisvių apribojimus ir pareigas nustato įstatymai, tarp jų – BVK, o nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga (BVK 5 str. 3 d.), taigi, nuteistieji turi pareigą vykdyti ne bet kokius nurodymus ir įsakymus, o tik tuos, kurie yra teisėti (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje). Aiškindamas teisėtumo principą (BVK 5 str.) bei bendrąsias nuteistųjų pareigas (BVK 12 str.), [...] LVAT pabrėžė, kad iš nuteistojo reikalaujamas elgesio modelis turi būti nustatytas įstatymo, jam žinomas ir suprantamas arba turi būti preziumuojama, kad jis yra jam žinomas (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. lapkričio 19 d. sprendimas administracinėje byloje). LVAT išaiškino, kad BVK 12 str. 2 d. suformuluota nuostata („nuteistieji privalo vykdyti bausmės vykdymo institucijos, įstaigos arba pareigūno nurodymus ir įsakymus“) negali būti suprantama kaip niekuo neribojamas absoliutas. Ji yra siejama su bausmės vykdymo institucijos BVK 5 str. 3 d. nustatyta pareiga veikti tik

įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis administracinėje byloje).

LVAT yra konstatavęs, kad nuteistojo abejonė dėl pataisos įstaigos reikalavimo teisėtumo gali būti pareikšta įstatymų nustatyta tvarka, t. y. įvykdant reikalavimą, o po to apskundžiant įstatymų nustatyta tvarka (2014 m. sausio 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146-25/2014) (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 471–472). LVAT, aiškindamas **teisėtumo** principą, taip pat nurodė, kad įstatymu nustatyta bausmės vykdymo institucijų ir šių institucijų pareigūnų pareiga laikytis bausmių vykdymo teisėtumo principo yra teisinis garantas, kad šios įstaigos ir pareigūnai gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis. (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. sausio 11 d. nutartis administracinėje byloje). Taigi, teisėtumo principas teismų praktikoje pripažįstamas esminiu laisvės atėmimo įstaigų pareigūnų veiksmų pagrįstumo ir teisėtumo patikros kriterijumi (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 470).

LVAT administracinėje byloje Nr. A822-3206/2012 ginčas kilo dėl nuteistojo teisės į pasimatymą su žmona, kuri yra taip pat nuteistoji³⁴. LVAT išaiškino, jog atsakovas įpareigotinas pareiškėjo prašymą dėl pasimatymo su sutuoktine nuteistąja nagrinėti iš naujo. Atsakovas, sprenddamas minėtą klausimą turėtų taip pat vadovautis EŽTK 8 str. įtvirtinta asmens teise į šeimos gyvenimo gerbimą taip, kaip ji aiškinama EŽTT praktikoje, ir vykdyti pozityvius veiksmus iš valstybės pusės, garantuojančiais tinkamą aptariamoms asmens teisės įgyvendinimą. LVAT šioje byloje [...] taip pat pažymėjo: Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų veikla grindžiama teisingumu, **teisėtumo**, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo, suimtųjų ir **nuteistųjų lygybės** prieš suėmimo ir bausmių vykdymo įstatymus, **humanizmo**, **bausmių vykdymo individualizavimo**, **progresyvaus bausmių atlikimo** ir viešumo principais. Šios įstaigos privalo laikytis viešojo administravimo principų, pvz.: įstatymo viršenybės, objektyvumo, proporcingumo, nepiktnaudžiavimo valdžia (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gruodžio 20 d. sprendimas administracinėje byloje).

LVAT, aiškindamas **teisėtumo** ir **humanizmo** principus administracinėje byloje Nr. A858-2233/2011, pareiškėjui teigiant, kad jo etapavimu ir laikymu kardomojo kalnimo vietose buvo pažeistas EŽTK 3 str., draudžiantis kankinti asmenis, taip pat nežmoniškai ar

---

³⁴ Remiantis nuteistojo pozicija, ilgalaikiai pasimatymai kalėjime nenumatyti, bet ir nedraudžiami; nesuteikiant pareiškėjui pasimatymo su žmona vien dėl jo statuso, pažeidžiamas nuteistųjų lygybės principas, pareiškėjas ir žmona kankinami, žeminamas jų orumas. Vis dėlto LVAT konkrečiai šių BVK principų pažeidimo byloje nenustatė (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gruodžio 20 d. sprendimas administracinėje byloje).

žeminančiai su jais elgtis, išaiškino, kad vien asmens laikymas kardomojo kalnimo vietose savaime negali būti traktuojamas kaip EŽTK 3 str. pažeidimas. Pareiškėjo faktiškai patirti nepatogumai (laikymas vienutėje, galimybės neturėjimas bendrauti su kitais nuteistaisiais, ribotos galimybės skambinti artimiesiems), atsižvelgiant į tokių nepatogumų periodinį, trumpalaikį pobūdį, byloje netraktuotini kaip EŽTK 3 str. pažeidimas (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. spalio 20 d. sprendimas administracinėje byloje).

Administracinėje byloje Nr. A858-105/2013 ginčas kilo dėl neturtinės žalos dėl netinkamų kalnimo sąlygų atlyginimo. Pareiškėjo teigimu, areštinės kamera neatitiko higienos sąlygų, nebuvo užtikrinta jo teisė nusiprausti po dušu, pareiškėjo pateikiami skundai nebuvo užregistruoti ir jis buvo priverstas miegoti ant čiužinio, padėto ant medinio gulto ant grindų, nes jam neužteko lovos. Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad buvo pažeisti tik kameros ploto dydžio tenkančio vienam asmeniui reikalavimai, kitų pažeidimų nenustatyta. Pareiškėjui priteista 200 litų neturtinės žalos, kita skundo dalis atmesta. LVAT teismo sprendimą paliko nepakeistą bei nustatė, jog buvo pažeisti kameros ploto dydžio reikalavimai ir humanizmo principas. Šioje byloje LVAT, aiškindamas **humanizmo** principą, pažymėjo, kad [...] vykdant suėmimą draudžiama žmogų kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą. Nagrinėjamoje byloje aktualus ir EŽTK 3 str., kuris taip pat nustato, kad niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminančią jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. sausio 18 d. nutartis administracinėje byloje). Minimalaus gyvenamosios patalpos ar kameros ploto dydžio užtikrinimas – esminė sveikos gyvenamosios aplinkos prielaida. [...] Aiškindamas humanizmo principą, LVAT pažymėjo, kad laisvės atėmimo vietose laikomiems asmenims turi būti sudaroma saugi sveikatai gyvenamoji aplinka (t. y. sveikatai nekenksmingos sąlygos) (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutartis administracinėje byloje).

Byloje Nr. A858-2919/2011 ginčas kilo dėl nuteistojo fotografavimo baudmės atlikimo vietoje, nuotraukų išplatavimo internete ir atspausdinimo žurnale. Pareiškėjas teigė, kad Vilniaus pataisos namų administracija davė leidimą fotografuoti šioje įstaigoje. LVAT padarė išvadą, kad žurnalistai turi teisę lankytis pataisos įstaigoje, gavę šios įstaigos direktoriaus arba kito atsakingo pareigūno sutikimą. LVAT vertinimu, tai, kad pataisos namų administracija, sutikdama dėl žurnalistų lankymosi pataisos namuose, sudarė prielaidas tokiam fotografavimui, savaime teisės aktų nepažeidžia. Anot LVAT, pareiškėjas paprašius žurnalistams pats sutiko būti fotografuojamas ar filmuojamas, o pataisos namų administracija tokio sutikimo nedavė ir negalėjo duoti. LVAT nusprendė, kad pagrindo tenkinti pareiškėjo skundą nėra (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo

praktikos..., 2014, p. 473–474). Nors šioje byloje humanizmo principo pažeidimas nebuvo konstatuotas, LVAT nutartyje pažymėjo, kad **humanizmo** principas siejamas ir su teise į atvaizdą. Žmogaus teisė į atvaizdą – neatsiejama privataus gyvenimo dalis, o fizinio asmens atvaizdas gali būti demonstruojamas, taip pat pats asmuo gali būti fotografuojamas tik jo sutikimu. BVK 7 str. 3 d. nurodyta, kad draudžiama, išskyrus teisės aktuose numatytus atvejus, filmuoti ar fotografuoti nuteistąjį, kurio laisvė apribota, be išankstinio jo sutikimo. Vis dėlto byloje nagrinėtu atveju buvo nustatyta jog aktualios Pataisos namų vidaus tvarkos taisyklės, numato, [...] kad žurnalistai turi teisę lankytis pataisos įstaigoje gavę šios įstaigos direktoriaus arba kito atsakingo pareigūno sutikimą (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. spalio 21 d. nutartis administracinėje byloje).

Byloje Nr. A858-2862/2011 kilo ginčas dėl pareiškėjo priskyrimo konkrečiam nuteistųjų būriui pataisos namuose. [...] Vilniaus apygardos administracinis teismas nurodė, kad pareiškėjo situacija negali būti vertinama kaip nediskriminavimo principo pažeidimas, kadangi šis nepateikia aiškių duomenų, kurie pagrįstų, kad Pataisos namų administracija, perkeldama jį į kitą būrį, žinojo ar galėjo žinoti apie vieno ar kito būrio sudėtį, jo narių statusą neformalioje nuteistųjų hierarchijoje ar kad sąmoningai diskriminavo pareiškėją, siekė pažeminti. [...] Teismas, aiškindamas **nuteistųjų lygybės** taikant bausmių vykdymo įstatymus principą, pažymėjo, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, o žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Šis konstitucinis principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokio dydžio skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Vilniaus apygardos administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 18 d. nutartis administracinėje byloje).

Byloje Nr. A146-968/2011 pareiškėjas skundėsi dėl teisės bendrauti su šeima ribojimu dėl apribotos teisės paskambinti telefonu, tačiau LVAT konstatavo, kad tenkinti pareiškėjo apeliacinį skundą jame išdėstytais motyvais nėra pagrindo. Byloje komentuodamas **bausmių vykdymo individualizavimo** principą, LVAT pažymi: atskirų bausmių vykdymo tvarką ir sąlygas reglamentuojančiuose BVK skyriuose numatytos pataisos priemonės nuteistiesiems taikomos atsižvelgiant į jų asmenybę, elgesį bausmės atlikimo metu, padarytos veikos pavojingumą, pobūdį. Bausmių vykdymo individualizavimo principas yra įgyvendinamas taikant BVK nuostatas, reglamentuojančias paprastajai, lengvajai ir drausmės grupei priskirtų nuteistųjų laikymo sąlygas, t. y. kokios yra nuteistųjų, atliekančių bausmę pataisos namų tam tikroje grupėje,

teisės. Dėl teisės paskambinti telefonu LVAT pažymėjo, kad naudojimosi šia teise apimtis priklauso nuo priskyrimo grupei. Nuteistųjų, priskirtų lengvajai grupei, teisės paskambinti telefonu apimtis nėra ribojama, priskirtieji paprastajai grupei šia teise gali naudotis vieną kartą per savaitę, o priskirti drausmės grupei – vieną kartą per mėnesį. Tokiu diferencijavimu užtikrinamas BVK 8 str. įtvirtintas principas (2011 m. balandžio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146-968/2011) (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos..., 2014, p. 474).

Pastebėtina, jog LVAT daugybę kartų skyrė baudas dėl nežmoniškų įkalinimo sąlygų Pravieniškių pataisos namuose. Neseniai LVAT taip pat pareiškė, kad pataisos namai savo neteisėtais veiksmais ne tik neužkerta kelio nuteistiesiems vykdyti naujus nusikaltimus, bet ir neužtikrina elementaraus kalinių saugumo³⁵. Kad pataisos namuose atlikti bausmę yra nesaugu, savo kailiu įsitikino vienas nuteistasis, kuris, uždarytas į kamerą su kitais kaliniais, nuolat buvo jų kankinamas (talžomas diržu, ant jo pilamas verdantis vanduo, daužomas kumščiais, spardomas, badomas peiliais), tačiau buvo laikomas toje pačioje kameroje su kankintojais ir toliau. Kadangi nuteistajam sunkiai pavyko prisikviesti prižiūrėtojus, jis įsitikinęs, kad dėl jo kančių kalti ir Pravieniškių pataisos namai, kurie nesugebėjo užtikrinti jo saugumo (net ir vykstant ikiteisminiam tyrimui ir teismo procesui, auka buvo priversta gyventi kartu su savo skriaudėjais) (Lekavičius, 2021). Atsižvelgiant į panašius atvejus formuotinas vienas iš esminių bausmių vykdymo sistemos tikslų – orių bei saugių gyvenimo sąlygų, kiek įmanoma mažinančių neigiamus laisvės atėmimo padarinius, sudarymas kalinimo įstaigose (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija, 2021, p. 22).

Galiausiai pažymėtina, kad ir toliau didžiausią dalį LVAT nagrinėjamų bylų sudaro skundai dėl blogų kalinimo sąlygų (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018..., cituotas Sakalauskas, 2020, p. 68). Ši situacija rodo, jog humanizmo principas Lietuvos kalinimo įstaigose yra tam tikru aspektu ignoruojamas, kadangi nesudaromos žmogaus garbę ir orumą, nuteistųjų saugumą užtikrinančios bausmės atlikimo sąlygos. Bausmių vykdymo teisės principai teismų praktikoje nėra ignoruojami, tačiau iš nagrinėtos teismų praktikos matyti, jog nėra skiriama pakankamai finansinių išteklių atitinkančioms humanizmo principo kriterijus kalinimo sąlygoms užtikrinti.

---

³⁵ Aktualus saugumo neužtikrinimo pavyzdys – vadinamoji Pravieniškių mafijos byla. Byloje teigiama, kad 16 savo tvarką Pravieniškių pataisos namuose įsivedusių nuteistųjų veikė kaip organizuota grupuotė. Tai liudija kalėjimuose egzistuojančią subkultūrą. Aiškėja, kad tai toleravo ir kai kurie pareigūnai. Nagrinėjant šią bylą paaiškėjo, kad vos tik naujam kaliniui atvykus į Pravieniškių pataisos namus paaiškėdavo, kokiai kastai jis priklausys. Pirmiausia buvo vertinama, iš kokio jis miesto, už ką ir kiek laiko nuteistas, ar jį lanko tėvai, ar tėvai turi pinigų. Vadeivos prašydavo naujokų susimokėti už geresnes gyvenimo sąlygas, o tie, kurie negalėdavo ar nenorėdavo to daryti, tapdavo vergais (Lekavičius, 2021).

3.3. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus sprendimai dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų

Nuteistieji turi teisę tiesiogiai kreiptis į [...] Seimo skiriamą kontrolierių [...] šių asmenų lankymosi pataisos įstaigose metu (BVK 100 str. 4 d.). Bausmių vykdymo institucijų, įstaigų, jų pareigūnų, antstolių veiksmai ir sprendimai gali būti skundžiami Seimo skiriamiems kontrolieriams arba kitoms valstybės institucijoms (183 str. 5 d.) (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003).

Seimo kontrolieriai – ombudsmenai, pirmiausia suvokiami kaip žmogaus teisių gynėjai – tarpininkai tarp asmens ir valdžios institucijų [...]. Tirdami skundus jie vykdo nacionalinės prevencijos bei nacionalinės žmogaus teisių institucijos funkcijas. [...] Nors ombudsmenų institucija nėra priskirta nei prie įstatymų leidžiamosios, nei prie vykdomosios valdžios, tačiau savo mandatais žmogaus teisių ir laisvių apsaugos srityje – nagrinėjant skundus, inicijuojant tyrimus dėl žmogaus teisių pažeidimų, atliekant kankinimų prevenciją, vykdam žmogaus teisių stebėseną per visą šios institucijos gyvavimo laikotarpį nuo 1995 m., stengėsi ir stengiasi atkreipti dėmesį į pagarbą asmens orumui, ekonominių ir socialinių teisių tinkamą realizavimą, siekia užkirsti kelią teisės pažeidimams. [...] Seimo kontrolieriai reguliariai lankosi įvairiose laisvės apribojimo vietose [...] ir stebi, kaip jose užtikrinamos žmogaus teisės (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2020, p. 5–6).

Seimo kontrolierių veiklos tikslai nurodyti 3 Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo str., nurodytas ir tikslas vykdyti nacionalinę kankinimų prevenciją laisvės apribojimo vietose pagal Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvų protokolą (3 p.) (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas, 1998). Nuo 2014 m. Seimo kontrolieriai vykdo nacionalinę kankinimų prevenciją (toliau ir – NKP), reguliariai lankydami laisvės apribojimo vietose. Pagal Seimo kontrolierių įstatymo 191 str. 2 d., laisvės apribojimo vieta yra bet kuri Lietuvos Respublikos jurisdikcijai priklausanti ar jos kontroliuojama vieta, kurioje asmenų laisvė yra arba gali būti apribota, vadovaujantis valdžios įstaigos sprendimu ar jai paraginus arba su jos pritarimu ar sutikimu, t. y., policijos komisariatų areštines, įkalinimo, globos, psichiatrijos, užkrečiamųjų ligų gydymo, užsieniečių laikymo arba apgyvendinimo ir kitos įstaigos. Seimo kontrolierių įstaigos turimais duomenimis, Lietuvoje yra daugiau kaip 400 laisvės apribojimo vietų. Vykdydami NKP, Seimo kontrolieriai naudojami plačiais įgaliojimais, t. y., turi teisę pasirinkti, kokias laisvės apribojimo vietas aplankyti ir kokius asmenis apklausti, patekti į visas laisvės apribojimo vietas ir visas jose esančias patalpas,

susipažinti su jų įrengimu ir infrastruktūra, kalbėtis be liudininkų su asmenimis, kurių laisvė apribota, taip pat apklausti bet kuriuos kitus asmenis, kurie galėtų suteikti reikiamos informacijos. Be to, Seimo kontrolieriai turi teisę laisvės apribojimo vietų patikrinimus atlikti kartu su pasirinktais ekspertais. Atliekant šią funkciją nuolat vykstama į laisvės apribojimo vietas bei jose atliekami patikrinimai, siekiant nustatyti, ar nėra kankinimų, kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio apraiškų ir ar nėra kitaip pažeidžiamos žmogaus teisės, prižiūrima, kaip vykdomos Seimo kontrolierių, [...] tarptautinių institucijų Lietuvai teiktos rekomendacijas (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2020, p. 8). Taigi, aktualu aptarti ir Seimo kontrolierių sprendimų praktiką, susijusią su bausmių vykdymo teisės principų pažeidimais.

Seimo kontrolierius gavo suimtojo skundą dėl teisės į orumo nežeminančias laikymo patalpas įstaigoje sąlygas neužtikrinimo. Asmuo kreipėsi į įstaigos administraciją dėl galimybės šios įstaigos parduotuvėje įsigyti oro gaiviklį, nes tualetas nėra atskirtas nuo gyvenamosios patalpos, nėra ventiliacijos. Patalpos įstaiga nesudarė tokios galimybės, nes tokia prekė nenumatyta Suimtiesiems leidžiamų įsigyti ir turėti maisto produktų, būtinausių reikmenų ir kitų daiktų sąrašė (teisės akte), nors kitose šalies patalpos įstaigose tokią prekę galima įsigyti. Seimo kontrolierius pažymėjo, kad patalpos įstaigos pareigūnai visuomet turėtų vadovautis ir etinėmis nuostatomis, kurios įpareigoja elgtis su kaliniais humaniškai ir gerbiant prigimtine žmogaus teisę į orumą. [...] Būtinai protingas taikomų priemonių funkcionalumo ir konkrečioje situacijoje dalyvaujančių asmenų teisių apimtį derins, ypač šiuo atveju, kuomet kalinimo aplinka akivaizdžiai neatitinka tarptautinių standartų, nes gyvenamosios patalpos nėra atskirtos nuo tualetų (2019-02-27 pažyma Nr. 4D-2018/1-1175/1176) (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2020, p. 34).

Seimo kontrolierius gavo neįgalaus nuteistojo skundą, kuriame nurodyta, kad jis serga atvira plaučių tuberkuliozės forma, tačiau besigydydamas privalo pats atlikti palatos dezinfekciją ir visus valymo / tvarkymo darbus, nes tokia pareiga jam nustatyta teisės aktuose. Seimo kontrolierius atkreipė pareigūnų dėmesį, kad Lietuvos higienos normoje yra įsakmiai nurodyta, jog valymo ir dezinfekcijos darbus gali atlikti ir atsakomybę dėl vykdomų darbų kokybės turi prisiimti tik sveikatos priežiūros įstaigos ar tokias paslaugas teikiančių įmonių darbuotojai, tačiau ne patys besigydantys pacientai, o pagrindinio palatų valymo ir dezinfekavimo metu patalpose apskritai neturi būti pacientų. [...] Seimo kontrolierius konstatavo, kad besigydantys nuteistieji nepagrįstai verčiami valyti ir dezinfekuoti palatas (2019-10-31 pažyma Nr. 4D-2018/1-1369) (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2020, p. 35). Minėtoje situacijoje išvelgtinas teisėtumo ir

humanizmo principų pažeidimai, kadangi nuteistasis buvo verčiamas (nesant teisės aktuose numatytai tokiai pareigai) pats valyti gydymo įstaigos patalpas, kuriose buvo gydomas.

Seimo kontrolieriaus nuomone, sergantiems atvira plaučių tuberkulioze ir ilgą laiką besigydantiems, turėtų būti užtikrinta teisė palaikyti prasmingą ryšį su artimaisiais, neatmetant galimybės išnaudoti ir kitas bendravimo formas, pvz., pasitelkti virtualaus ryšio priemones. Tyrimo metu nustatęs, kad teisė į ilgalaikius pasimatymus nuo tuberkuliozės besigydantiems nuteistiesiems buvo apribota Laisvės Atėmimo Vietų Ligoninės direktoriaus įsakymu, Seimo kontrolierius konstatavo, jog nuteistųjų teisių ribojimai gali būti nustatyti tik įstatymu, o žemesnės galios teisės aktas negali prieštarauti aukštesnės galios teisės aktui (BVK) (2019-09-30 pažyma Nr. 4D2018/1-1336) (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2020, p. 30). Taigi, toks nuteistųjų teisių varžymas, kaip teisės į ilgalaikius pasimatymus nuo tuberkuliozės besigydantiems nuteistiesiems apribojimas, prieštaravo teisėtumo principui.

Seimo kontrolierius gavo kalinčio asmens skundą dėl galimybės studijuoti aukštojoje mokykloje ribojimo. Tyrimo metu nustatyta, kad teisės aktai nereglamentuoja suimtųjų / nuteistųjų aukštojo mokslo proceso organizavimo. Pataisos įstaigos, gavusios suimtųjų / nuteistųjų prašymus sudaryti sąlygas studijuoti aukštosiose mokyklose, kiekvieną kartą individualiai sprendžia tokių prašymų tenkinimo klausimą. Seimo kontrolierius konstatavo, kad nevienoda šio klausimo sprendimo praktika suponuoja, jog suimtųjų / nuteistųjų galimybės įgyti aukštąjį išsilavinimą priklauso išskirtinai nuo laisvės atėmimo vietos pareigūnų valios. Seimo kontrolierius sprendė, kad pareigūnai piktnaudžiavo diskrecija ir vengė organizuoti studijų procesą nuotoliniu būdu, teikti informaciją apie studijavimo galimybes alternatyviais būdais. Anot Seimo kontrolieriaus, pataisos įstaigos turėtų siekti, kad jose esantiems asmenims būtų sudarytos galimybės įgyti ne tik pradinį, pagrindinį, vidurinį ar profesinį išsilavinimą, bet ir siekti aukštojo mokslo (2019-08-20 pažyma Nr. 4D-2017/1-813;1523) (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2020, p. 31). Taigi, nevienoda klausimo, susijusio nuteistųjų galimybėmis siekti aukštojo mokslo, sprendimo praktika suponuoja tai, jog ši teisė priklauso išskirtinai nuo pareigūnų valios, o tai gali nulemti nuteistųjų lygybės principo pažeidimą.

Aktualiausios problemos pataisos įstaigose – klausimai, susiję nuteistųjų laikymo, higienos sąlygomis, patalpų apšvietimu, galimybe mokytis, naudotis internetu prieiga, matytis su artimaisiais. Netinkamos kalinimo sąlygos ir nepakankamos pastangos modernizuoti įkalinimo įstaigas tebelieka opi problema. Daugelyje įstaigų laikymo ir higienos sąlygos neatitinka teisės aktų reikalavimų, patalpos – nepakankamai tvarkomos, šildomos ir vėdinamos, jose kaupiasi drėgmė, sienos padengtos pelėsiais, ne visuomet

užtikrinamas minimalus plotas. Štai, pvz., Šiaulių tardymo izoliatoriuje yra fiksuojamas didelis skaičius sveikatos saugos pažeidimų, šioje įstaigoje nėra tinkamai užtikrinama teisė būti laikomiems tinkamomis ir orumo nežeminančiomis sąlygomis. Seimo kontrolierius sulaukė labai daug skundų ir po skubiai įvykdytos nuteistųjų perkėlimo iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo į kitas įkalinimo įstaigas procedūras: „perkeliant nuteistuosius į kitas įkalinimo įstaigas, dauguma jų buvo įspėti likus mažiau nei vienai dienai iki perkėlimo procedūros. Pasitaikė atvejų, kuomet nuteistieji apskritai nebuvo informuoti apie perkėlimą ir pasiruošti tam turėjo tik vieną valandą“. Be to, jau kuris laikas stebimas pareigūnų galimai perteklinis galios demonstravimas (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2021, 41–43). Vadinasi, šiuo metu daugiausia užfiksuojama humanizmo bei teisėtumo principo pažeidimų.

Vis dėlto pastebėtina, kad Seimo kontrolieriaus tyrimo galutiniai aktai yra tik rekomendacinio pobūdžio ir nei pareiškėjui, nei viešojo administravimo subjektui tiesiogiai nesukuria nei teisių, nei pareigų (Vilniaus apygardos administracinis teismo 2010 m. balandžio 16 d. nutartis administracinėje byloje), todėl jie nelaikytini nei individualiais, nei norminiais teisės aktais ir dėl to negali būti skundžiami administraciniam teismui (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020 m. rugsėjo 16 d. nutartis administracinėje byloje). Nepaisant to, Seimo kontrolieriams, kaip žmogaus teisių gynėjams, netinkamos pareigūnų veiklos pavišimas yra papildoma veikimo jėga, kadangi viešumas – itin svarbus konstitucinio teisinės valstybės principo aspektas (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2010, p. 5).

Seimo kontrolieriai, vykdydami nacionalinę kankinimų prevenciją laisvės apribojimo vietose, tikrina, kaip laikomasi tarptautinių ir nacionaliniame reguliavime įtvirtintų bausmių vykdymo teisės principų. Seimo kontrolieriaus sprendimai dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų yra itin svarbūs nuteistiesiems, kadangi šie gali tiesiogiai kreiptis į Seimo kontrolierių, jo lankymosi pataisos įstaigose metu, be to, užtikrinamas pažeidimų viešinimas visuomenei, kas yra itin svarbu siekiant atkreipti visuomenės dėmesį į nustatytus pažeidimus.

Apibendrinant aptartą bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų praktiką pažymėtina, kad Seimo kontrolierių, nacionalinių teismų ir EŽTT sprendimai, taip pat CPT vertinimai liudija apie itin prastas kalinimo sąlygas daugumoje Lietuvos įkalinimo įstaigų. Tam, kad jos pasikeistų iš esmės, būtina visiškai nauja infrastruktūra, pritaikyta ne tik bausmės atlikimui žmogaus orumo nežeminančiomis sąlygomis, bet ir patogiam personalo darbui (Sakalauskas, 2020, p. 71). EŽTT, CPT atstovai, Seimo kontrolieriai ne kartą konstatavo, kad Lietuvos kalinimo ir sulaikymo įstaigų sąlygos žemina asmens orumą bei

sukelia kančias (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos, 2012 cituota Beliūnienė *et al.*, 2014, p. 31–32). Esminės problemos – per mažas nuteistajam skiriamas gyvenamasis plotas ir bloga fizinė pastatų būklė. Taip pat neužtikrinamos kokybiškos ir prieinamos sveikatos priežiūros paslaugos, pastebima netinkamo pareigūnų elgesio su nuteistaisiais ir sulaikytaisiais apraiškų (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių veiklos..., 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 cituota Beliūnienė *et al.*, 2014, p. 32).

3.4. Bausmių vykdymo teisės principų reikšmė

Teisės principas yra svarbiausias teisės esmės išraiškos būdas. Jo esmę sudaro pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turėtų būti reguliuojami žmonių tarpusavio santykiai (Švedas, 2013, p. 103).

Iš esmės pripažįstamos šios principų funkcijos: reglamentavimas, interpretavimas, teisės spragų užpildymas, kolizijos šalinimas, argumentavimas. [...] Teisės principų reikšmė vykdant bausmes atsiskleidžia per jų atliekamas koordinavimo ir verifikavimo funkcijas (Laužikas, Mikelėnas, Nekrošius, 2003, 2009 cituotas Švedas, 2013, p. 104). Teisės principai determinuoja bausmių vykdymo teisės normas ir jų taikymą, jie tarsi „iš viršaus užkraunami“ ant teisės normų ir tokiu būdu užtikrina, kad bausmių vykdymo teisės normos bus neprieštaringos ir sudarys bendrą sistemą. Principai yra svarbus kriterijus, kuriuo remiantis galima (pozityviai arba negatyviai) verifikuoti sprendimų teisėtumą, patikrinti, ar įstatymų leidėjų ir valstybės pareigūnų veikla nepažeidžia tam tikrų teisinių reikalavimų (Kūris, 2001, 2002 cituotas Švedas, 2013, p. 104). Vis dėlto kyla pavojus, kad teisėjai, užuot atlikę sąžiningą sisteminę analizę, piktnaudžiautų plataus interpretavimo galimybėmis siekdami sprendimuose įtvirtinti savo subjektyvius įsitikinimus. [...] Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nėra jokių saugiklių (išskyrus instancinę kontrolę), kurie neleistų teisėjams piktnaudžiauti principais (Baltrimas, Lankauskas, 2014, p. 18–19).

Bausmių vykdymo teisė yra labai plati pagal savo reguliavimo dalyką, todėl ypač svarbus yra šios teisės šakos principų įteisinimas ir jų turinio atskleidimas, nes bausmes vykdančios institucijos ir pareigūnai teisės aktų neapibrėžtais atvejais privalo vadovautis principais. Nuteistųjų teisinę padėtį (teises, laisves ir pareigas) nustato BVK, kiti įstatymai arba Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, tuo tarpu Vyriausybė ir kitos vykdomosios valdžios institucijos reglamentuoja tik šių teisių, laisvių ar pareigų įgyvendinimo ar realizavimo tvarką (Aiškinamasis raštas dėl Bausmių vykdymo..., 2002). Kaip numatyta BVK 3 str. 4 d., Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymų spragos atveju bausmių vykdymo institucijos, įstaigos ir pareigūnai privalo veikti pagal BVK nustatytus bausmių

vykdymo principus (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2003). Bausmių vykdymo teisės spraga – situacija, kai visuomeninio santykio bausmių vykdymo srityje nereglamentuoja bausmių vykdymo teisės aktai, tačiau toks reglamentavimas yra būtinas. Bausmių vykdymo teisės spraga reiškia netobulą bausmių vykdymo įstatymų ir kitų teisės aktų parengimą bei jų priėmimą. Kita vertus, visuomenės gyvenimo kitimas, naujų visuomeninių santykių atsiradimas bei bausmių vykdymo teisės vystymasis neretai nulemia teisės spragų atsiradimą. Vis dėlto ne kiekvieną atvejį, kai visuomeninio santykio bausmių vykdymo srityje nereglamentuoja bausmių vykdymo teisės aktas, įvardysime kaip spragą. Nėra teisės spragų tais atvejais, kai įstatymų leidėjas ar kitas normą turintis priimti subjektas susilaiko priimti bausmių vykdymo teisės normą ir leidžia suprasti, kad tam tikra situacija turi būti sprendžiama vadovaujantis ne bausmių vykdymo teisės aktu, o, pvz., moralės normomis. [...] Išskiriama ir sąmoninga teisės spraga, kai susilaikoma priimti teisės normą, paliekant klausimo sprendimą ateičiai (Švedas, 2004, p. 31–32).

Bausmių vykdymo teisės spraga visada reiškia, kad būtinai reguliuotiniams visuomeniniams santykiams nėra bausmių vykdymo teisės normos. Bausmių vykdymo teisės spraga gali būti pašalinta tik kompetentingam subjektui priėmus būtiną teisės normą. Vis dėlto įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į labai daug ką apimantį bausmių vykdymo teisės dalyką ir objektyvias spragų atsiradimo sąlygas, nustatė specialią taisyklę, [...] įtvirtintą minėtoje BVK 3 straipsnio 4 dalyje: bausmių vykdymo įstatymų spragos atveju bausmių vykdymo institucijos, įstaigos ir pareigūnai privalo veikti pagal BVK numatytus bausmių vykdymo principus. Šiuo aspektu itin svarbūs tokie bausmių vykdymo principai kaip teisėtumas, teisingas ir progresyvus bausmių atlikimas, bausmių vykdymo individualizavimas ir pan., taip pat šių principų esmė, kurią atskleidžia BVK (Švedas, 2004, p. 32). Galima daryti išvadą, kad šie principai dvigubą reikšmę – jie lemia bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos standartus (praktinė reikšmė), o taip pat ir užpildo bausmių vykdymo įstatymų spragas (teorinė reikšmė).

Bausmių vykdymo teisės principai turi svarbią metodologinę ir praktinę reikšmę. Su šių principų pagalba galima nustatyti uždavinius, kuriuos valstybė kelia institucijoms, įstaigoms ir pareigūnams, vykdančioms bausmes, taip pat priemones ir būdus, kuriais turi būti įgyvendinami išskelti uždaviniai (Švedas, 2003, p. 50). Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos teisinė kultūra keičiasi: pamažu įsitvirtina naujos idėjos, naujas požiūris į bausmę ir valstybės santykį su teise apskritai. Nuo bausmės kaip atpildo koncepcijos, pereinama prie kelių tikslų derinimo, apimant nubaudimą, auklėjimą ir reabilitaciją (Kalėjimų departamentas, 2010, p. 152).

Bausmių vykdymo teisės principai turi itin didelę teorinę ir praktinę reikšmę bausmių vykdymo teisei: viena vertus, jie užtikrina, kad bausmių vykdymo įstatymų spragos neliktų nesureguliuotos ir tokiu atveju būtų vadovaujama BVK įtvirtintais principais, kita vertus, bausmių vykdymo teisės principai taip pat visais atvejais nustato ir bausmių vykdymo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos standartus, kuriais pareigūnai ir institucijos privalo vadovautis kasdienėje kalinimo įstaigų veikloje nenumatant didesnių išimčių.

IŠVADOS

1. Teisės principai – pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, sudėtinė teisinės sąmonės dalis. Bausmių vykdymo teisės principai – esminės idėjos, pradai, išreiškiantys bausmių vykdymo teisės normų esmę ir bausmių vykdymo politikos nuostatas. Esminiai bausmių vykdymo principai numatyti BVK 5–9 straipsniuose (kai kurie iš jų – ir Konstitucijoje). Visi bausmių vykdymo teisės principai pagal veikimo sritį gali būti skirstomi į bendruosius, specialiuosius ir instituto.
2. Bendrieji bausmių vykdymo principai yra šie: teisėtumo principas, lemiantis bausmių vykdymo teisės sistemos skaidrumą, juridinį patikimumą; nuteistųjų lygybės principas, saugantis nuteistuosiuos nuo nepagrįstos atskirties bei diskriminavimo; humanizmo principas, draudžiantis žiaurų, nežmonišką bei orumą pažeidžiantį elgesį ir kalinimą. Specialieji principai yra tokie: bausmių vykdymo individualizavimo principas, nustatantis pareigą atsižvelgti į nuteistojo asmenybę bei kryptingai veikiantis nuteistųjų asmenybės ir požiūrio vystymąsi; visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese principas, užtikrinantis nevyriausybinių organizacijų, religinių bendruomenių dalyvavimą nuteistųjų pataisos procese; teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas, sudarantis sąlygas nuteistiesiems daryti įtaką savo teisinei padėčiai, skatintis elgtis teisėtai, keisti požiūrį ir reabilituotis.
3. Lietuvoje esantis bausmių vykdymo principų nacionalinis reguliavimas atitinka tarptautinius ir ES aktus, kadangi įsigaliojusio BVK projektas buvo derinamas su EŽTK, EŽTT sprendimų nuostatomis, ES, ET ir JT teisės aktais – tarptautinių ir ES teisės aktų nuostatomis, kurios padėjo suformuoti nepriklausomos Lietuvos bausmių vykdymo teisės principus. Tarptautinių teisės aktų reguliavimas bausmių vykdymo teisės principų srityje yra platesnis ir konkretesnis nei ES teisės aktų. Vis dėlto praktikoje aktyviai naudojama ne absoliuti dauguma tarptautinių nuostatų, o kai kurios iš jų nacionaliniame reguliavime sunkiai prigyja.
4. Bausmių vykdymo teisės principų reikšmė vykdant bausmes yra didelė. Šie principai determinuoja bausmių vykdymo teisės normas, jų taikymą, užtikrina teisės normų neprieštarumą. Bausmes vykdančios institucijos ir pareigūnai įstatymų spragos atveju privalo vadovautis bausmių vykdymo principais. Vadovavimasis šiais principais padeda pasiekti resocializacijos tikslus, nukreipti nuteistuosius teisinga linkme. Bausmių vykdymo teisės principai lemia bausmių vykdymo institucijų, pareigūnų veiklos standartus (praktinė reikšmė) bei užpildo įstatymų spragas (teorinė reikšmė).

5. Atlikta EŽTT, LVAT bei Seimo kontrolieriaus sprendimų praktikos dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų analizė rodo, kad praktikoje dažniausiai pasitaiko humanizmo principo pažeidimų. Kalinimo sąlygos turi daug trūkumų, žemina asmens orumą bei yra sukeliančios kančias – tai liudija Seimo kontrolierių, nacionalinių teismų ir EŽTT sprendimai, CPT vertinimai, be to, Lietuva nuolat pralaimi bylas EŽTT. Netinkamas kalinimo sąlygas lemia nepakankamas finansavimas, bloga fizinė pastatų būklė, per mažas kaliniams skiriamas gyvenamasis plotas. Nustatomi pažeidimai užtikrinant nuteistųjų sveikatos priežiūrą, netinkamo pareigūnų elgesio su nuteistaisiais atvejais.
6. Bausmių vykdymo teisės principų istorinės raidos analizė atskleidžia, kad sovietinės okupacijos metais Lietuvos moralinis ir teisinis mentalitetas požiūriu į bausmių vykdymo tvarką aspektu buvo stipriai paveiktas, tačiau demokratinės idėjos ir sekimas tarptautiniais standartais nulėmė bausmių vykdymo politikos švelninimą. 2008 m. krizė sulėtino po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo atsigavusį nuteistųjų teisių užtikrinimo procesą. Nepaisant to, bausmių vykdymo teisės principų pilnas praktinis įgyvendinimas pamažu tampa vis labiau akcentuojamas, pabrėžiama šių principų svarba ir reikšmė ne tik nuteistiesiems, bet ir visuomenei, kol kas, deja, vis dar turinčiai neigiamą požiūrį į nuteistuosius.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ (2004). *Valstybės žinios*, 111-4123.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2003). *Valstybės žinios*, 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2003). *Valstybės žinios*, 73-3084.
5. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 110-3024.
6. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 112-3100.
7. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 60-1948.
8. Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas (2001). *Valstybės žinios*, 44-1247.
9. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 4-108.
10. Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimas Nr. VIII-810 „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*, 61-1736.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 851 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 63-1816.
12. Bausmių vykdymo kodekso projekto Aiškinamasis raštas (2002). *Valstybės žinios*, IXP-1526.

Europos Sąjungos ir tarptautiniai teisės aktai:

13. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 156-7390.
14. Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (1984). *Valstybės žinios*, 80-3141.

15. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2006 m. sausio 11 d. rekomendacija Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“. *CM-Public Rec(2006)2-rev.*
16. Europos Parlamento 2011 m. gruodžio 15 d. rezoliucija Nr. 2011/2897(RSP) dėl kalinimo sąlygų ES. OL C 110 E, p. 82.
17. Europos Parlamento 2017 m. spalio 5 d. rezoliucija Nr. 2015/2062(INI) dėl kalėjimų sistemos ir sąlygų kalėjimuose. OL L 318, p. 94.

Specialioji literatūra:

18. Baltrimas, J. ir Lankauskas M. (2014). Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai. *Teisės problemos*, 3(85), 5–51.
19. Beliūnienė, L. et al. (2014). *Aktualiausias žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008–2013 m. problemos: teisinis tyrimas*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
20. Blaževičius, J. et al. (2004). *Penitencinė (bausių vykdymo) teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
21. Borchardt, K.-D. (2011). *Europos Sąjungos teisės pagrindai*. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras.
22. Dermontas, J. (2001). Penitencinių įstaigų darbuotojų pedagoginės sąveikos raida (1980–2000 metais). *Acta Paedagogica Vilnensia*, 8, 163–174.
23. Dobryninas, A. et al. (2012). *Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
24. Jankauskas, K. (2004). Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija*, 51(43), 17–31.
25. Jokubauskas, M. (2006). Tarptautinių teisinių laisvės atėmimo bausmės režimo standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos įstatymuose. *Jurisprudencija*, 6(84), 70–77.
26. Jokubauskas, M. (2007). Pataisos įstaigų personalo veiklos humanizavimo prielaidos atsižvelgiant į tarptautinius teisinius standartus. *Jurisprudencija*, 12(102), 88–94.
27. Kūris, E. (red.) (2015). *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*. Šiauliai: AB „Titnagas“.
28. Lastauskienė, G. (2012). Korektiško teisės principų taikymo prielaidos. *Teisė*, 85, 45–60.

29. Malevski, H. ir Valentukonis, G. (2014). Pataisos įstaigų veiklos reformavimas valstybės baudžiamosios politikos kontekste. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 1(33), 116–124.
30. Markov, D. ir Doichinova, M. (2015). *Įkalinimo sąlygų stebėsenos indeksas. Metodologija ir bandomojo tyrimo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
31. Mesonienė, S. (2009). Penitencinės sistemos teisinės raidos perspektyvos Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 3(117), 197–216.
32. Nikartas, S. (2013). *Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
33. Sakalauskas, G. (red.) (2012a). *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas.
34. Sakalauskas, G. ir Kalpokas, V. (2012b). *Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis*. Vilnius: Eugrimas.
35. Sakalauskas, G. (red.) (2012c). *Savanorystė probacijos sistemoje: prielaidos ir galimybės*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
36. Sakalauskas, G. (2015a). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2(88), 5–53.
37. Sakalauskas, G. (red.) (2017). *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Žara.
38. Sakalauskas, G. (red.) (2020). *Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
39. Stalioraitis, P. V. (2006). *Administracinė veikla pataisos įstaigose*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
40. Švedas, G. (2003). *Bausmių vykdymo teisė: bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
41. Švedas, G. (red.) (2004). *Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
42. Švedas, G. (2010). Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos baudžiamajai teisei. *Teisė*, 74, 7–20.
43. Švedas, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė: bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
44. Urmonas, A. (2013). Lietuvos teisinių institucijų intelektinės schemos šalies teisinėje sistemoje. *Teisė*, 86, 185–200.

45. Uscila, R. (2020). *Dinaminio saugumo koncepcija laisvės atėmimo vietose*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.
46. Vansevičius, S. (2000). *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

47. *Karalevičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 53254/99, [2005-04-07].
ECLI:CE:ECHR:2005:0407 JUD005325499.

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

48. Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 9-228.
49. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105.
50. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A143-1351/2009.
51. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. sausio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146-1427/2010.
52. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. balandžio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A143-2876/2011.
53. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. spalio 20 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A858-2233/2011.
54. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. spalio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-2919/2011.
55. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gruodžio 20 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A822-3206/2012.
56. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. sausio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-105/2013.
57. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. lapkričio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A143-1898/2013.
58. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A425-858/2015.
59. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A143-629/2019.
60. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020 m. rugsėjo 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS579-415/2020.

61. Vilniaus apygardos administracinis teismo 2010 m. balandžio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS556-249/2010.
62. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-2862/2011.

Kiti šaltiniai (elektroniniai dokumentai):

63. Sakalauskas, G. ir Kajėnas, G. (2015b). Gintautas Sakalauskas: „Mūsų bausmių vykdymo sistema ginasi nuo humaniškumo daigų“. *Bernardinai.lt* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2015-03-16-gintautas-sakalauskas-musu-bausmiu-vykdyimo-sistema-ginasi-nuo-humaniskumo-daigu/> [žiūrėta 2021 m. vasario 2 d.].
64. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos. *Leidinyš specialistams, dirbantiems su nuteistaisiais, kuriems bausmės vykdymas atidėtas bei paleistais iš laisvės atėmimo vietų asmenimis* [interaktyvus] (2010), Vilnius. Prieiga per internetą: <http://esf.socmin.lt/katalogas/pdb/Produktai/VP1-1.3-SADM-02-K-01-087%20Nuteistuju%20reintegracija%20metodika.pdf> [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
65. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. *Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2019 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus] (2020-03-13). Prieiga per internetą: https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/Ataskaita-2019-LT_03_10_compressed.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 5 d.].
66. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija. *2019 metų Veiklos ataskaita* [interaktyvus] (modifikuota 2020-02-28). Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM%202019%20metu%20veiklos%20ataskaita.pdf> [žiūrėta 2021 m. sausio 24 d.].
67. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [interaktyvus] (modifikuota 2021). Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/bausmiu-vykdyimo-teise/> [žiūrėta 2021 m. vasario 2 d.].
68. Teise.Pro. *Ivardytos pagrindinės žmogaus teisių problemos Lietuvoje* [interaktyvus] (modifikuota 2018-05-06). Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2018/05/06/ivardytos-pagrindines-zmogaus-teisiu-problemos-lietuvoje/> [žiūrėta 2021 m. sausio 22 d.].

69. lrytas.lt. *Blogos įkalinimo sąlygos iš Lietuvos siurbia milijonus eurų* [interaktyvus] (modifikuota 2018-04-06). Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2018/04/06/news/blogos-ikalinimo-salygos-is-lietuvos-siurbia-milijonus-euru-5729596/> [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].
70. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos. *Moduliniai kompleksai, nauji sporto aikštynai, atnaujinta infrastruktūra – tai tik dalis 2020 metais nuveiktų darbų* [interaktyvus] (modifikuota 2020-12-31). Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/auktualijos/naujienos-kaldep/moduliniai-kompleksai-nauji-rjmb.html> [žiūrėta 2021 m. sausio 21 d.].
71. Jurevičiūtė, G. et al. (2020). *Žmogaus teisės Lietuvoje 2018 – 2019* [interaktyvus], Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Prieiga per internetą: http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2020/06/ZmogausTeisesLietuvoje_galutinis.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 5 d.].
72. Šakalienė, D. et al. (2004). *Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Apžvalga* [interaktyvus], Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Prieiga per internetą: <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2016/08/Zmogaus-Teisiu-Igyvendinimas-Lietuvoje-Apzvalga-2003.pdf> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 20 d.].
73. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. *Istorija* [interaktyvus] (modifikuota 2021-02-23). Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/administracine_informacija/istorija.html?dep=5;sky=82 [žiūrėta 2021 m. kovo 25 d.].
74. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. *Istorija* [interaktyvus] (modifikuota 2013-11-04). Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/kdmc/kdmc_veikla/kdmc_istorija.html [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].
75. Lietuvos Caritas. *Nuteistųjų integracijos programa* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.caritas.lt/page/pagalba-nuteistiesiems-> [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].
76. Žmogaus teisių gidas. *Lietuvos kalinių globos draugija* [interaktyvus] (modifikuota 2019-04-01). Prieiga per internetą: <https://www.zmogasteisiugidas.lt/lt/temos/organizacijos-kurios-galipadeti/neyvriausybinės-organizacijos/lietuvos-kaliniu-globos-draugija> [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].

77. tevonamai.lt. *Uždaviniai* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://tevonamai.lt/wwwportalas/03uzdaviniai.htm> [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].
78. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. *Probacija ir reintegracija į visuomenę* [interaktyvus] (modifikuota 2021-02-23). Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/kalejimu-departamentas/probacija-ir-reintegracija-d1f8.html> [žiūrėta 2021 m. kovo 20 d.].
79. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020 metų veiklos apžvalga* [interaktyvus] (modifikuota 2020). Prieiga per internetą: <https://www.lvat.lt/doclib/wk6vhank4ltctgyjzfruue2ghmmtrjm6> [žiūrėta 2021 m. sausio 11 d.].
80. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). *The CPT and Lithuania* [online] (modified 2021). Available at: <https://www.coe.int/en/web/cpt/lithuania> [Accessed 11 January 2021].
81. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. *Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2010 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus] (modifikuota 2010). Prieiga per internetą: https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2020/11/Seimo-kontrolieriu-2010-m-veiklos-ataskaita_compressed.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 20 d.].
82. Lekavičius, A. (2021). Lietuvos įkalinimo įstaiga virto smurtautojų ir sukčių užuovėja: už kalinių šėlsmą sumoka mokesčių mokėtojai. *lrytas.lt* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2021/04/17/news/pries-rusijos-ambasada-vilniuje-ukrainos-palaikymo-akcija-kremliaus-veiksmus-vadino-nusikaltimu-19051823/> [žiūrėta 2021 m. kovo 30 d.].
83. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija. *2020 metų Veiklos ataskaita* [interaktyvus] (modifikuota 2021-03-05). Prieiga per internetą: https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM_2020%20m_%20_veiklos%20ata-skaita_final.pdf [žiūrėta 2021 m. sausio 24 d.].
84. Tursaitė, Ž. (2019). M. Bliumenzonienė: kiekviename nuteistajame svarbu išvelgti žmogų. *Bernardinai.lt* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2019-01-04-m-bliumenzoniene-kiekviename-nuteistajame-svarbu-izvelgti-zmogu/> [žiūrėta 2021 m. vasario 19 d.].
85. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Teisinės analizės ir informacijos departamentas (2014). *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos*,

nagrinėjant bylas dėl bausmių vykdymo ir kardomojo suėmimo institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiksmų ir sprendimų viešojo administravimo srityje, apibendrinimas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/d1_26_apibendrinimas.pdf [žiūrėta 2021 m. vasario 25 d.].

86. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. *Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2020 metų veiklos ataskaita* [interaktyvus] (modifikuota 2021-03-15). Prieiga per internetą: <https://www.lrski.lt/veiklos-sritys/metines-seimo-kontrolieriu-veiklos-ataskaitos/> [žiūrėta 2021 m. kovo 15 d.].
87. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija. *2018 metų Veiklos ataskaita* [interaktyvus] (modifikuota 2019-02-27). Prieiga per internetą: [https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM%202018%20metu%20veiklos%20ataskaita%20viesinimas\(1\).pdf](https://tm.lrv.lt/uploads/tm/documents/files/TM%202018%20metu%20veiklos%20ataskaita%20viesinimas(1).pdf) [žiūrėta 2021 m. sausio 24 d.].

SANTRAUKA

Bausmių vykdymo teisės principai ir jų reikšmė

Rūta Martišiūtė

Magistro darbe analizuojami, BVK įtvirtinti bendrieji (teisėtumo; nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus; humanizmo) ir specialieji (bausmių vykdymo individualizavimo; visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese; teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo) bausmių vykdymo teisės principai, bausmių vykdymo teisės principų samprata, reikšmė, istorinė raida, nagrinėjant reikšmingus teisės aktus, mokslininkų padarytas išvadas doktrinoje, teismų praktikoje pateiktus išaiškinimus. Temą labiausiai atskleidžiama analizuojant nacionalinių teismų, EŽTT ir Seimo kontrolieriaus sprendimų praktiką bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų kontekste. Remiantis doktrinoje pateiktomis nuomonėmis, šiuo darbu atskleidžiamos bausmių vykdymo teisės principų pagrindinės funkcijos ir reikšmė.

Šiame darbe analizuojamos nuteistųjų teisės ir jų pažeidimai, aptariamos kalinių gyvenimo sąlygos Lietuvos kalinimo įstaigose bei bylos dėl bausmių vykdymo teisės principų pažeidimų. Darbe nagrinėjama bausmių vykdymo teisės principų instituto problematika bei aptariama ne tik šių principų įsigalėjimo istorinė raida, bet ir šių principų užtikrinimo svarba ir aktualumas. Šiuo darbu nustatyta, kad viena esminių bausmių vykdymo teisės principų funkcijų yra tai, kad įstatymų spragos atveju bausmių vykdymo institucijos, įstaigos ir pareigūnai turi nustatytą pareigą veikti pagal BVK įtvirtintus bausmių vykdymo principus. Taip pat padaryta išvada, jog nors ir dabartinio BVK projektas buvo suderintas su EŽTK, EŽTT sprendimų nuostatomis, Europos Sąjungos ir tarptautiniais teisės aktais, o nacionalinis reguliavimas bausmių vykdymo teisės principų kontekste yra pakankamas, vis dėlto trūksta tam tikrų principų kokybiško įgyvendinimo bausmių vykdymo institucijų praktinėje veikloje.

SUMMARY

Principles of penitentiary law and their significance

Rūta Martišiūtė

The master thesis analyzes the general (legitimacy; equality of convicts in the application of penitentiary laws; humanism) and special (individualization of punishment; public participation in the process of correction of convicts; fair and progressive execution of sentences) principles of penitentiary law, their historical development, while analyzing significant legal acts, conclusions made by law scientists in doctrine, interpretations given in case law. The topic is mostly revealed by analyzing the practice of decisions of national courts, the ECtHR and the Seimas Ombudsman in the context of violations of principles of penitentiary law. Based on the opinions presented in the doctrine, this work reveals the main functions and significance of the principles of penitentiary law.

This thesis analyzes the rights of convicts and violations of these rights, discusses the living conditions of prisoners in Lithuanian prisons and cases of violations of the principles of penitentiary law. The paper examines the problems of the principles of penitentiary law and discusses not only the historical development of the entry into force of these principles, but also the importance and relevance of ensuring these principles. This thesis has established that one of the essential functions of the principles of penitentiary law is that in case of a gap in the law, penitentiary institutions, bodies and officials have an established duty to act in accordance with the principles of penitentiary law established by the Penitentiary Code. It was also concluded that although the current Penitentiary Code has been harmonized with the European Convention on Human Rights, ECtHR judgments, European Union and international law, and that national regulation is sufficient in the context of principles of penitentiary law, there is still a lack of quality of implementation of certain principles in practice.